

1817

Հ. ԱԶԱՏՅԱՆ

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՆԳԼԻԱՅՈՒՄ

Ն ՇՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ — 1929

9(42)

Ա. 22

30 MAY 2011

19 AUG 2006

9(42)
Վ-22

Հ. ԱԶԱՏՅԱՆ

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՆԳԼԻԱՅՈՒՄ

2140
38

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1929

69505.68

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՍՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՆԳԼԻԱՅՈՒՆ

I

Վերջին ամիսները չափազանց հարուստ են խոշոր քաղաքական դեպքերով, սակայն նրանցից վոչ մեկին վիճակված չեն ամբողջ մարդկության ուշադրությունն աշն աստիճան իր վրա բեռելու, ինչպես այդ տեղի ունեցավ Անգլիայի պարլամենտական ընտրությունների նկատմամբ: Այդ լարված հետաքրքրության պատճառը բոլորին հայտնի չէ: Նրա հիմքը վոչ թե բարեկամության, հարգանքի, սիրո ունվիրվածության զգացմունքներն են, այլ մասսայական ակտիվությունը, անգլիական կապիտալի դիրքերի թուլացման և անգլիական բուրժուազիայի տիրապետության խորտակման անհամբեր սպասելիքներն են: Միջազգային բանվորությունը և Անգլիայի լծի տակ տքնող հարյուր միլիոնավոր գաղութային ժողովուրդները չեն միայն, վոր անգլիական բուրժուազիայի նկատմամբ լցված են ատելությունը և նրա կործանման հույսերով են սնվում: Անգլիայի համաշխարհային տիրապետության կործանմանը ձգտողների թվին են պատկանում նաև բազմաթիվ բուրժուական պետություններ:

Ինչպես տեսնում ենք, ընտրությունների շուրջն առաջացած համաշխարհային հետաքրքրությունն անգլիական բուրժուազիային իսպառ պատիվ չի բերում: այդ հետաքրքրությամբ պարծենալ անգլիական բուրժուազիան չի կարող: Անհնարին է նշել մի այլ բուրժուազիան չի կարող: Անհնարին է նշել մի այլ բուրժուազիան չի կարող:

ժուական լերկիր, վորի տիրապետող դասակարգերն այս աստիճան արժանացած լինելին ատելության:

Յերկու դար շարունակ Անգլիան աշխարհի ամենահզոր պետութիւնն է լեղել, բայց հայտնի չէ, վոր բուրժուազիայի հզորութեան հիմքն աշխատավոր մասսաների շահագործումը, սեփականադրկումը և ստրկացումն և: Բոլոր դարերի պատմութեանը հայտնի չե տիրապետող մի այլ դասակարգ, վորը ժողովրդական լայն մասսաներին ճնշելու, շահագործելու, ստրկացնելու և Ֆիզիկական վոչնչացնելու գործում անգլիական բուրժուազիայի հետ մրցել կարողանար: Վարձու բանվորին շահագործելու միջոցով չէ միայն, վոր անգլիական բուրժուազիան համաշխարհային տիրապետութեան է հասել: Դեռ այսօր ել նա աշխարհի խոշորագույն ստրկատերն է, վորին հին Յեգիպտոսի կամ հին Հռոմի ստրկատեր դասակարգերն ամենայն իրավունքով նախանձել կարող էին:

Բուրժուական դրականութեան մեջ Անգլիան հըռչակված է նաև վորպես աշխարհի ամենահին դեմոկրատիա: Բնական է, վոր խոսքն այստեղ վերաբերում է բուրժուական դեմոկրատիային, սակայն կյանքի այս բնադավառում ել անգլիական բուրժուազիան պարծենալու վոչինչ չունի: Նրա դեմոկրատիզմի շատագուց վրնելու համար պետք է նախապես ընդունել, վոր մարդու և քաղաքացու իրավունքներով կարող են ոգտվել կալվածատերերը և կապիտալիստները միայն: Հայտնի չէ, վոր Անգլիայի կանանց մի խոշոր տոկոսը—մոտ 5 միլիոն հոգի—վերջերս միայն ընտրական իրավունք ստացավ: Հայտնի չէ նաև, վոր Անգլիայի բանվոր դասակարգն ընտրական իրավունք է ստացել վոչ թե

անգլիական բուրժուազիայից կամ նրա հեղափոխութեանների շրջանում, այլ այդ հեղափոխութեաններից հետո, մեկ ու կես դար տեղի համառ կռիւի միջոցով, կռիւի, վոր ուղղված էր վոչ թե ընդդէմ միջնադարյան դասակարգերի, այլ ընդդէմ ամենաժամանակակից բուրժուազիայի: Անգլիայի բանվորութեանը դեռ այսօր ել զուրկ է կռաւիցիայի իրավունքից, վորը նա ձեռք էր բերել չերկարատե ու համառ կռիւի միջոցով և վորից զրկվեց 1927 թ. «հայտնի» որենքով: Ել չենք խոսում «դեմոկրատական» Անգլիայի զաղութների մասին կամ միջնադարյան կարգերի այն մնացորդների մասին, վորոնցով այդ յերկիրն այնքան հարուստ է: Անգլիայի դեմոկրատական կարգերը բնորոշելու համար կանգ չենք առնում նաև այն բարքարոս վերաբերմունքի վրա, վոր անգլիական բուրժուազիան ցույց է տալիս դեպի անգլիական կոմունիստները:

Կապիտալներով, սարուկներով և իշխանութեամբ անգլիական բուրժուազիան միշտ ել չափազանց հարուստ է լեղել, բայց նույնքան աղքատ է լեղել դեմոկրատիզմով: Այժմ նրան վիճակված է իր կապիտալիստական տիրապետութեան կարաւի յերգը յերգել: Աշխարհի ամենահին և ամենահզոր կապիտալիստական յերկիրն այժմ նրանով է հողատարված, թե ինչպես վերկի իր գոյութիւնը: Նրան վտանգ է սպառնում վոչ միայն համաշխարհային կոմունիզմի և զաղութային շարժումների կողմից, այլև խոշոր կապիտալիստական պետութեանների կողմից, վորոնց հետ հաջողութեամբ մրցելը տարեց տարի նրա համար դժվարանում է, և վորոնց նոր գորեղացումն ամենից առաջ Անգլիայի

տիրապետության սահմանափակումը և պահանջում: Անգլիական բուրժուազիան պրոգրեսսիվ կերպով սնանկանում է, սնանկանում է աշխարհի ակներև կերպով վոր նույնիսկ իլլուզիաներով տարվելը և ինքնախաբեությունը զբաղվելը նրա համար անհնարին է դարձել: Ձի կարելի է փաղանցություն կամ պատահականություն տեսնել Ձերչիլի այն հայտարարության մեջ, թե 20-րդ դարն Անգլիայի համար չարաբաստիկ դա՛ր է, և չեթե անգլիական պետությունն անզոր դուրս գալու ծեղու աշխարհում իր առաջ դրած խնդիրներն, այդ դեպքում Անգլիային քայքայում և կործանում է սպառնում: Պատահականություն է նաև պահպանողականները մի այլ ղեկավարի կողմից արած այն հայտարարությունը, թե Լլոյդ Ջորջն այն միակ մարդն է Անգլիայում, վորը դեռ ընդունակ է հավատարու Անգլիայի անտեսական-կուլտուրական պրոգրեսսիվ աճմանը: Նշանակալից է, վոր Լլոյդ Ջորջի կուսակցության շարքերում ել վերջերս հաճախակի զանգատներ են լսվում այն մասին, վոր Անգլիայի ընտրական իրավունքը շատ թերություններ ունի, այսինքն վոր Անգլիան դեմոկրատական լինելուց դեռ շատ հեռու է: Պ. պ. ազատամիտները մոռանում են մի բան միայն, վոր դեմոկրատիզմի սահմանափակումների հեղինակները հենց իրենք են:

Մայիսի 30-ին տեղի ունեցած պարլամենտական ընտրություններին Անգլիայի բուրժուական կուսակցությունները ծանր պարտություն կրեցին: Այդ պարտությունը հետևանք է այն քրոնիկական և անբուժելի հիվանդության, վորով անգլիական կապիտալիզմը բռնված է «չարաբաստիկ» 20-րդ դարում և վոր

ընդ անգլիական բուրժուազիան անզոր չեղավ բուժվելու վոր պատերազմի միջոցով և վոր հետպատերազմյան տարիներում վարած իր ծալքահեղ ուսկցիոն, հարձակողական և միաժամանակ պրոլետացիոն քաղաքականության միջոցով: Մայիսի 10-ին, պարլամենտի ցրման օրը, նրա կազմի մեջ մտնում էին 396 պահպանողական, 160 բանվորական կուսակցության ներկայացուցիչ, 46 ազատամիտ, 7 անկուսակցական («անկախներ»), 6 տեղ մնացել էին թափուր: Վերջին ընտրությունների հետևանքով բանվորական կուսակցությունն ստացավ 288 մանդատ, պահպանողականները—257, ազատամիտները—58, անկուսակցականները—8: Իսկ պատերազմից հետո տեղի ունեցած հինգ ընտրությունների հետևանքները հետևյալն են.

	1918 p.	1922 p.	1923 p.	1924 p.	1929 p.
Պահպանողականներ	384	344	258	418	257
Ազատամիտներ	161	64	158	42	58
Բանվ. կուսակցություն	57	142	191	151	288

Այս աղյուսակից պարզ յերևում է, թե ինչու ընտրական պայքարը համարյա բացառապես պահպանողականների և բանվորական կուսակցության միջև եր մղվում: Ազատամիտները (լիբերալները) թեև նոր 16 տեղ էին ձեռք բերել, բայց համայնքների պատի կազմում մի այնքան աննշան տոկոս են ներկայացնում, վոր նրանց կարելի է արդեն հաշվի չառնել: Իմպերիալիստական կապիտալիզմի զարգացման պայմանները մեղ թույլ են տալիս պնդելու, վոր ան-

գլխական լիբերալ կուսակցութիւնն իր վաղեմի հզոր գիրքերն ու փառքն ալլես յերեք վերականգնել չի կարող: Պարբանտում ել պալլարը մզվելու յի գլխաւորապես բանվորական կուսակցութեան և պահպանողականների միջև, վորոնցից առաջինը նվաճեց 288 տեղ, ձեռք բերելով նոր 137 մանդատ, իսկ պահպանողականներն ստացան ընդամենը 257 տեղ, կորցնելով 101 մանդատ:

1924 թ. պահպանողականները չափազանց մեծ հաղթութիւն տարան, ոգտվելով գլխավորապես քաղաքական պրովոկացիայի ղեկքից (Զինովեկին վերագրվող նամակը, Անգլիայի կործանման վտանգը կոմիստերնի կողմից և այլն): Սակաւ իրենց անբաժան տիրապետութեան այս տարիներում նրանք չե թե անգործ գտնվեցին ոգտագործելու այդ հաղթութեան պըտուղները, ալլ դեռ քաղաքականապես սնանկացան բանվորական մասսաների աչքում կատարելապես վարկարեկվեցին:

Այս ժամանակաշրջանում նրանց վարած քաղաքականութիւնը հասկանալու համար նախ կանգ առնենք յերկրի անտեսական դրութեան վրա:

II

Վորպես համաշխարհային նշանակութիւն ունեցող մի պետութիւն, վորը մեկ ու կես դար շարունակ ամբողջ աշխարհին իր կամքն եր թելադրում, Անգլիան ալլես գոյութիւն չունի — ահա առաջին հիմնական ու վճռական փաստը, վոր ծառանում ե մեր առաջ: 1913 թ. անգլիական բուրժուազիայի կապիտալիստական չեղղումների 22,3 տոկ. բաժին ել

ընկնում մետրոպոլիային, իսկ 77,7 տոկ.՝ արտասահմանին, այնինչ 1928 թ. ներդրումների ընդհանուր գումարի 60,5 տոկ. մնում ե յերկրի ներսն, իսկ գաղութներ և ալլ յերկրներ արտահանվում ե 39,5 տոկ.: Այսինքն անգլիական բուրժուազիայի վտաքի տակից արագ տեմպով անհետանում ե այն հողը, վորի վրա յերկու դարի ընթացքում կառուցվել ե նրա համաշխարհային տիրապետութեան վիթխարի շենքը և այդ հողը նրա վտաքի տակից անհետանում ե իմպերիալիզմի դարաշրջանում, յերբ կապիտալի պրոգրեսիվորեն աճող արտահանումը և գաղութային նվաճումները կապիտալիստական անտեսութեան գոյութեան ու առաջխաղացման ամենաանհրաժեշտ, ամենակարեւոր նախադրյալներն են: Իր որդանական կառուցվածքի աշտեմյան բարձր աստիճանին հասած լինելով՝ կապիտալն անխոսափելիորեն քայքայման ու մահվան ե դատապարտվում ամենուրեք, վորտեղ բուրժուազիան անգործ ե ստեղծելու նրա գոյութեան այդ անհրաժեշտ պայմանները:

Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը և ԽՍՀ Միութեան կազմակերպումը, գաղութային և կիսագաղութային յերկրների կապիտալիստական վերելքը և նըրանց ազատագրական կռիվը՝ ուղղած գլխավորապես ընդդեմ Անգլիայի տիրապետութեան, ամերիկական կապիտալի միջազգային նվաճումները և այն ծանր հարվածները, վոր անգլիական կապիտալն որ որի վրա ստանում ե նրա կողմից — ահա այն յերեք հիմնական փաստերը, ահա այն յերեք պատմական շարժումները, վորոնք տարբեր կողմերից հարվածելով անգլիական կապիտալին, նրան հարկադրեցին հա-

մաշխարհային շուկայից յետ քաշվելու, նրա տիրապետութեան ասպարեզը նշանավոր չափերով սահմանափակեցին և նրան հրամայողաբար թեւադրեցին բավարարվել գլխավորապէս «սիրելի հայրենիք» շրջանակներով:

Անգլիական կապիտալի նկատմամբ ամերիկական կապիտալն այնքան և զորեղացել, վոր բուն Անգլիայի տերրիտորիայի վրայ չէլ նրա դեմ հաջողութեամբ կընվում և: Ամերիկական կապիտալն սկսել է Անգլիայում նույն դերը խաղալ, վորն այնքան հատուկ էր Գերմանիայի կապիտալին նախապատերազմյան շրջանում: Ամերիկական կապիտալի կողմից անգլիական կապիտալին այնքան խոշոր վտանգ է սպառնում, իսկ նրան հաղթահարելը մրցման գուտ անտեսական չեղանակներով անգլիական բուրժուազիայի համար այնքան դժվար է, վոր նրա դեմ կռիւն համար անգլիական բուրժուազիան ձեռնարկել է մի շարք քաղաքական սահմանափակումների: Այսպէս, որինակ, վորոշ ակցիոներական ընկերութիւններ իրենց կանոնադրութիւնների մէջ կետեր են մտցնում, վորոնցով ակցիաների վաճառումն ոտարերկրացիներին արգելվում է. մյուսներն այդքան հեռու չեն գնում, բայց ոտարերկրյա ակցիոներներին զրկում են ձայնի իրավունքից, այսինքն ընկերութեան գործերը ղեկավարելու հնարավորութիւնից: Այս շարժումը հասկանալու համար պետք է իմանալ, վոր վորոշ ընկերութիւնների ակցիաների կեսից ավելին պատկանում է ամերիկացիներին: Այսպէս որինակ, անգլիական «Ջինսերալ ելեկտրիկ» ընկերութեան ակցիաների 60 տոկ. կենտրոնացած է ամերիկացիների ձեռքում, այսինքն՝ յեթե ամերիկացիներն

անգլ ընկերութեան մեջ լիակատար քաղաքացիական իրավունք վաւելեցին, ապա նրանք հնարավորութիւն կունենային այդ ընկերութեան միջոցով տարածելու իրենց ազդեցութիւնն անգլիական արդիւնաբերութեան մի շարք ճյուղերի վրա:

Յերկրագնդի շատ անկյուններից անգլիական կապիտալն աստիճանաբար վտարվում է, բայց բուն անգլիական տերրիտորիայի վրայ չէլ իրեն ապահով զգալ չի կարող: Յեթե Անգլիայի վողջ տնտեսութեան մակարդակը 1924 թ. համար ընդունենք վորպէս 100, ապա 1927 թվականի համար կստանանք 96,2⁰/₀, իսկ 1928 թ. առաջին չերք յեռամայակների համար՝ 93,4—91,6—84,8⁰/₀: Պահպանողականների տիրապետութեան շրջանում Անգլիան չկարողացավ հասնել տնտեսական զարգացման այն մակարդակին, վորի վրա կանգնած էր 1924 թ., յերբ իր արտադրանքի ֆիզիկական ծավալով անգլիական արդիւնաբերութիւնը 1913 թ. իր վիճակին դեռ չէր հասել, կազմելով այդ թվականի արտադրանքի 90,9 տոկոսը: Վերջին տարիներում Անգլիայի արդիւնաբերութիւնն այնքան դանդաղ քայլերով է առաջ գնում, վոր նրա դրութիւնը կարելի չէ բնորոշել միայն վորպէս ճահճացման դրութիւն: Այսպէս, որինակ, վերջին չորս տարվա ընթացքում բաւական սպառումը հավասար է (միջին թվով) 1924 թվականի սպառման 106 տոկոսին, իսկ 1928 թ. չորս յեռամայակներում 108—106—96—81⁰/₀: Նույն տարիների համար յերկաթի և պողպատի սպառման միջին տոկոսն է 92,5 (1924 թ.=100), ելեկտրական էներգիայի սպառման տոկոսը—103, արտահանման տոկոսը—101 և այլն:

կան մի զորեղ նավատորմ — ծովային և ողային նավատորմ, վորն անգլիական բուրժուազիայի վրա սարսափ և տարածում, վորովհետև պատերազմի դեպքում բրիտանական կղզիները կարող են պաշարվել, և հզոր Անգլիան քաղցի զոհ կգնա: Պետք է իմանալ, վոր Անգլիան կարող է վոչ ավելի, քան 7-8 շաբաթվա սննդի պաշար ունենալ, այնպես վոր պաշարման դեպքում — նույնիսկ առանց վորևե պատերազմական գործողությունների — լերկու ամսից հետո Անգլիան հարկադրված կլինի ընդունել իր պարտությունը:

Անգլիային թշնամի և նրա դեմ հաջողություններ կոլող կապիտալիստական բանակն Ամերիկայով չի սահմանափակվում: Պատերազմից հետո Ֆրանսիան դարձավ խոշոր արդյունաբերական մի լերկիր, իսկ Գերմանիան հաջողեցրեց այն աստիճան վերականգնել և բարձրացնել իր արդյունաբերությունը, այն աստիճան կատարելագործել իր տեխնիկան և արտադրական մեթոդները, վոր Անգլիայի հետ վոչ միայն մրցում է, այլ սկսում է նրա համար նույնքան վերադարձից առաջ: Սահմանափակվելով միայն չուգունի և պողպատի արտադրությունով, տեսնում ենք, վոր չորս խոշորագույն կապիտալիստական լերկլրները 1927 և 1928 թ. թ. արտադրել են.

	1927	1828	1927	1928
	Չուգուն		Պողպատ	
Հ. Ա. Մ. Նահ.	36,5	38,0	44,9	50,4
Գերմանիա	13,0	12,0	16,0	15,0
Ֆրանսիա	9,1	10,0	8,1	9,4
Անգլիա	7,3	6,6	9,1	8,5

Արտադրություն այս կարևոր և վճռական ճյուղերում Անգլիան զիջում է վոչ միայն Միացյալ Նահանգներին (6 անգամ), վոչ միայն Գերմանիային (2 անգամ), այլ և Ֆրանսիային:

Անգլիան արագ քայլերով զրկվում է իր նախկին շուկաներից թե առաջավոր կապիտալիստական լերկլրներում և թե գաղութներում ու հետամնաց լերկլրներում: Այս վերջին լերկլրների տնտեսական վերելքը և նրանց հեղափոխական-ազատագրական շարժումները, ինչպես և Միացյալ Նահանգների ու Յապոնիայի նոր նվաճումներն Ամերիկայի վողջ տերրիտորիայի վրա և արևելյան Ասիայում Անգլիայի վողնաշարն ուղղակի փշրեցին: Պատերազմի և Հոկտեմբերյան հեղափոխության հարվածներին ավելացավ անհավասար մրցումը Միացյալ Նահանգների և այլ կապիտալիստական լերկլրների կողմից. միևնույն ժամանակ ընդգնմ Անգլիայի ապստամբեցին հարյուր միլիոնավոր նախկին ստրուկներ: Բավական է նկատի առնել հենց միայն մանուֆակտուրայի արտահանումն Անտանտիլում համար, թե գաղութային շարժումներն Անգլիային ինչքան ծանր հարվածներ են հասցրել: 1913 թ. Անգլիան արտահանել է Հնդկաստան 3.067 միլիոն լարդ բամբակե գործվածքներ, իսկ 1927 թ. 1.551 միլ. լարդ միայն: Զինաստան, Յապոնիա և Հոնգկոնգ նույն թվականներին — 773 և 130 միլ. լարդ: Արտահանման թվականներում և նույն ժամանակամիջոցում նույն բնագավառում և նույն ժամանակամիջոցում Անգլիայի բաժինը նվազել է 82 տոկոսից մինչև 54 տոկ. Յեզիպոստում, 81 տոկոսից մինչև 68 տոկոս — հարավային Աֆրիկայում, 79 տոկոսից մինչև 47 տոկոս —

Կոնադաշում, 73 տոկոսից մինչև 38 տոկ.— Մեքսիկայում և այլն:

III

Ահա այն տնտեսական առեջքը, վորի վրա 1924—1929 տարիների ընթացքում անգլիական բուրժուազիան հյուսում է իր ռեակցիոն ու անհեռատես քաղաքականությունը: Անգլիայի վտարումը համաշխարհային շուկայից արդեն այնքան լայն չափեր է ընդունել, և նրա վաղեմի համաշխարհային տիրապետության վերականգնումն այնքան անհուսալի դործ է դարձել, վոր Անգլիայում արդեն հիմք է դրվում անճարությունից բխող մի թեորիայի, համաձայն վորի անգլիական բուրժուազիան այսուհետև իր ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնի ներքին շուկայի վրա: Վոչ միայն կապիտալիստական տնտեսությունն, այլ և լուկ նրա պահպանումը հնարավոր է ընդլայնած վերարտադրության հողի վրա միայն, իսկ ընդլայնած վերարտադրությունը կապիտալիզմի պայմաններում անհրաժեշտորեն պահանջում է վոչ միայն պրոդրեսսիվորեն աճող կուտակում, այլ և շուկայի ընդլայնում: Իր տնտեսական վերելքի և իր տիրապետության աչք յերկու հիմնական բնագավառներում անգլիական բուրժուազիան տարեցտարի թուլանում, սնանկանում է: Անցյալում կատարած վիթխարի կուտակման և անցյալում նվաճած լայնածավալ շուկաների շնորհիվ է միայն, վոր նա կարողանում է շարունակել իր գոյությունը և պահպանել և իր համաշխարհային տիրապետության դիրքերի մի մասը: Բնական է, վոր տնտեսական ճահճացման պայմաններում

ում անգլիական բուրժուազիան կամա-ակամա պետք է արտակարգ միջոցների դիմի և արտակարգ ծախքեր կատարի, վորպեսզի կարողանա գեթ ժամանակավորապես պահպանել իր դիրքերի մի մասը:

Մոտ յերկու հարյուր տարվա ընթացքում Անգլիան ամենատիպիկ կապիտալիստական յերկիրն է յեղել: Այժմ էլ նա ամենատիպիկ կապիտալիստական յերկիրն է այն տեսակետից, վոր կապիտալիզմի արդի քրոնիկական ճգնաժամն իր ամենակլասսիկ արտահայտությունն ստացել է հենց Անգլիայում: Թե այդ յերկրի ներսում ստեղծված դատարկություն հարաբերությունները և թե նրա հարաբերությունները գաղութային յերկրների հետ ցույց են տալիս, վոր անգլիական կապիտալը տազնալի մի յերկարատև շրջան է վտաք կոխել, վորից դուրս գալը նրա ուժերից ընդհանրապես վեր է: Այս քրոնիկական ճգնաժամի շրջանակներում է, վոր անգլիական բուրժուազիան վիճակված է գործել, վիճակված է ըստ հնարավորության իր տնտեսությունը բարձրացնել և իր գոյությունը ժամանակավորապես փրկել: Անգլիական բուրժուազիայի համար ստեղծված չափազանց ծանր պայմանները նրանից պահանջում են հեռատեսություն, կուռ կազմակերպություն, հետևողականություն և հերոսական գործելակերպ՝ իր աղոնիայի շրջանը հնարավորապես յերկարացնելու համար: Սակայն իր ամբողջ քաղաքականությամբ անգլիական բուրժուազիան ցույց տվեց, վոր իր առաջ դրած խնդիրներն անդոր և լուծելու նույնիսկ այդ սահմանափակ շրջանակներում:

Տնտեսական պայքարում սովորաբար ուղեկց-

վում է տիրապետող դասակարգերի իդեոլոգիական կայուն վերջին մինիստրութիւններին: Շտաբներէց, կազմակերպչական քաջքայումով: Այդ ընդհանուր ուղեկալովէց և մշտանքից Անգլիայի պահպանողարենքից անգլիական բուրժուազիան եւ բացառութիւն չունի մինիստրները տարբերվում ելին իրենց ազգային կազմում: Ինչպէս կործանվող բոլոր մշուս դասաւորում միայն: Թե լիբերալները և թե բանվորական կարգերը, անգլիական բուրժուազիան եւ իր կործանողականութեան ղեկավարները վերջերս բազմաթիւ ման նախորելին զրկվել և հետևողական և ծրագրահայտարարութիւններ են արել այն իմաստով, վոր յին գործունեութեան ընդունակութիւնից: Իսկ պարզապահանողականները չունին խելացի ու հեռատես տեսակետի և հետևողական ծրագրի բացակայութիւնը ղեկավարներ: Ամերիկական բուրժուազիայի շարքերի շրջող դասակարգի շարքերում քառասային դրութիւնում եւ սկսում է տարածվել այն կարծիքը, վոր ան-ե ստեղծում: Անգլիայի վերջին տարիների պատմութիւնական պահպանողականների ղեկավարները բթա-թիւնը մեղ հարուստ նյութ է տալիս այն մասին, վորմիտ, տգետ, անհեռատես, սահմանափակ մարդիկ են: առանձին կապիտալիստները և նրանց առանձին խումբներով Բուլգարիի մտավոր ընդունակութիւնների բավորումներն իրենց սեփական պետութեան քաղաքականութեան ղեկավար Դորբի-ն ու-կանութիւնն իրենց համար պարտադիր չեն համարադրութիւն և հրավիրում այն հանգամանքի վրա, բում, և վոր նրանցից ամեն մեկն իր յուրահատուկ քա-վոր Անգլիայի պրեմիերն իր կյանքի լավագույն մասն զաքակնութիւնն և վարում: Իսկ յերրորդ դասակարգից և կացրել իր ֆերմայի խաղաղ խոգերի շրջա-համար նման քառասային դրութիւն և ստեղծվում, նրանում, բաց վոր ազվես Լոյդ Ջորջից եւ բավական ցիրուցան շարքերն իրենց փրկութիւնն սպասում բան և սովորել: Բուլգարի և պահպանողականների են յերկնային ուժերից կամ մեծ մարդկանցից: Չնա-մշուս ղեկավարներն ընտրութիւնների ժամանակ ա-յած իր ամբողջ հզորութեան և իմաստութեան, քրիս-մին կողմից նման պատվավոր եպիտոնների ելին ար-տոնեական աստվածն Անգլիայի իր բուրժուական հո-թանանում:

տին ոգնել չի կարողանում, միաժամանակ կապիտա-լիստների քրիստոնեական հոտն անընդունակ է իր շարքերից առաջ քաշելու մեծ մարդկանց, վորոնք կա-պիտալի համար փրկիչի դեր կատարելին:

Անգլիական բուրժուազիան ծարավ է լուրջ ու հեռատես ղեկավարների, բաց այդ ասպարեզում թա-փած նրա բոլոր ճիգերն ապարդիւն են անցնում: Պահպանողականների վերջին մինիստրութիւնը դա-մանալի կերպով նմանում եր ցարական կառավարու-

Անգլիական բուրժուազիայի համար թռչելու դա-րաշջանը տեղի յե տվել սողալու դարաշջանին: Գա-ղութներում կրած կորուստը լիովին վերագարձնել անհնարին է, սակայն այդ կորուստի փոխարեն ան-գլիական բուրժուազիան կարող կլինեք իրեն վորոշ չափով վարձատրել բուն Անգլիայի տնտեսութեան վի-րակազմումով, յեթե ընդունակութիւն և համարձակու-թիւն ունենար Անգլիայի հասարակական կյանքում արմատական փոփոխութեան մտցնելու, փոփոխութեան,

իհարկե, կապիտալիզմի հողի վրա, բուրժուական կապիտալի շրջանակներում: Բայց զաղութները յերկարացած ժամանակում և ընդհանրապես կապիտալի արտահանումն ազդեցիկապես բուրժուազիային դաստիարակել են և ուղղութիւնով, այլ վոգոմ, նրան ընտելացրել են հեղափոխական սովորութեանը, կուլտուրաներ կտրելու ակցիոներական դիվիզիոն ստանալու ընդունակութիւնը դարձրել են նրա ամենամեծ առաքինութիւնը: Իր սեփական հասարակական կարգերում իր շարքերում արմատացած պարագիտային հոգեբանութեան ու սովորութիւնների մեջ անգլիական բուրժուազիան պետք է իսկական հեղաշրջում կատարել պետք է միաժամանակ վերացնի միջնադարյան հասարակարգի բոլոր մնացորդները, վորպեսզի ստեղծված պայմաններում կարողանա իր տնտեսութիւնը քիչ թե շատ ամուր հողի վրա դնել և միջազգային շուկայում պահպանել իր մրցունակութիւնը: Բայց պարզ է, վոր իր կործանման նախորդային անգլիական բուրժուազիան չի կարող ոժտված լինել այն հեղափոխական ընդունակութիւններով, վորոնցից զուրկ է չեղել իր դասակարգային հեղափոխութիւնները դար սշրջանում:

Իր «Իմպերիալիզմ» հայտնի դործում բուրժուական քաղաքատնտես Հոբսոնը ցույց տվեց, վոր արդեն 1893 թ. անգլիական բուրժուազիան արտասահմանում տեղավորված ունեւր մի կապիտալ, վորը կազմում էր Անգլիայի ամբողջ ժողովրդական հարստութեան 15 տոկոսը: 19-րդ դարի վերջում նրա յեկամութիւնը միայն այդ աղբյուրից հավասար էր 90—120 միլիոն ֆ.ստ., և այդ աղբյուրը նրա յեկամութի հիմնա-

կան ու ամենամեծ աղբյուրն էր (տես ուսու. հրատ., էջ 59—64): Առ 1915 թ. այդ յեկամութիւնը բարձրանում է մինչև 200 միլ. ֆ.ստ. և առ 1928 թ.—մինչև 285 միլ. ֆ.ստ.: Վորպես շինարարական բուրժուազիան կարողանա իր վոտքի տակ ամուր տնտեսակուն հիմք ստեղծել, պետք է վերացնի վոչ միայն անգլիական կալվածատիրութիւնն, այլ և պետք է հրաժարվի իմպերիալիստական կապիտալիզմի քաղաքականութիւնից: Բայց առաջին քայլն անել նա Ֆիզիկապես անգործ է, իսկ յեղիւրդ պահանջը նրան առաջադրել չենք կարող, վորովհետեւ իմպերիալիստական բուրժուազիան ինքն իրենից հրաժարվել անընդունակ է. նրա իմպերիալիստական մորթին և ընդհանրապես նրա բուրժուական մորթին քերթելու համար գոյութիւն ունի պրոլետարիատը, վորին և պետք է կազմակերպել ու դաստիարակել այդ ուղղութիւնով:

«Известия» թերթի № № 74—75-ում ընկ. Լ. Լապինսկին անգլիական աղբյուրներից մի շարք քաղվածքներ է առաջ բերում այն մասին, թե իմպերիալիստական պարագիտիզմն Անգլիային ինչքան թանգ է նստում: Սկսած 1921 թվականից, միայն ներքին պարտքերի տոկոսների վճարումը պահանջում է տգլխին ամբողջ յեկամութի մոտ 7 տոկոս և կազմում է պետական բյուջեի 22,42 տոկոս 1920—21 թ., 36,42 տոկոս—1925—26 թ.: Արտադրութեան հետ վոչ մի առնչութիւն չունեցող յեկամութիւնները տարեցտարի աճում են և պետական բյուջեն ծանրաբեռնում են այն աստիճան, վոր հարկերն այժմ կազմում են տգլխին յեկամութի ամբողջ 20 տոկոս, այնինչ նախապատերազմյան տարիներում նրանք հավասար էին նույն յեկամութի 11 տոկոսին:

Անգլիական բուրժուազիայի համար մի կախարհական շրջան է ստեղծվել, վորից դուրս գալը նրան ընդհանրապես վիճակված չէ: Այսպես, որինակ, արտադրութեան ռացիոնալացման բնագավառում պատերազմից հետո նա խոշոր առաջադիմութիւն է կատարել, բայց հենց այդ «առաջադիմութեամբ» Անգլիայի հասարակական հարաբերութիւններն ավելի խճճել ավելի բարդացրել է, քանի վոր բուրժուազիան կարող է ռացիոնալացում կատարել ի հաշիվ պրոլետարիատի միայն: Ռացիոնալացման հետեանքով անգլիական բանվորի դրութիւնը չափազանց ծանրացավ. աճեց գործազուրկների բանակը (այժմ մոտ յերկու միլիոն մարդ), յերկարացավ բանվորական որվա տեղութիւնը, նվազեց ռեալ աշխատավարձը, և բանվորը զրկվեց նույնիսկ իր դասակարգային պայքարի ամենակարևոր նախապայմանից—կուլիցիայի իրավունքի մի շարք հիմնական կետերից: Այն ժամանակ, յերբ խորհրդային իշխանութիւնը գործարանային բանվորների համար բանվորական որվա տեղութիւնը կրճատում է 8-ից մինչև 7 ժամ, անգլիական բուրժուազիան բանվորական որվա տեղութիւնը նր 7-ից բարձրացնում է մինչև 8 ժամ այն բանվորների համար, վորոնք աշխատում են գետնի տակ:

IV

Կապիտալիզմի ապրած արդի շրջանը քրոնիկական ճգնաժամի շրջան է, և այդ ճգնաժամի շրջանակներում է միայն, վոր բուրժուազիան բարձրացնում է իր արտադրութեան մակարդակը, տեխնիկական ու հապարակական ամեն մի նոր նվաճման միջոցով և

ավելի սուր կերպարանք տալով այն ներհակութիւններին, վորոնք արդեն գոյութիւն ունեն, և վորոնց վերացումը նրա ուժերից վեր է ու միշտ էլ վեր կլինի: Կապիտալիզմի վերելքին պատմականորեն հատկացրած այս նեղ շրջանակներում հրաշքներ կատարել չի կարելի, սակայն—ինչպես ցույց է տալիս Մ. Նահանգների, Ֆրանսիայի և Գերմանիայի փորձը—այս տարիների ընթացքում անգլիական բուրժուազիան կարող կլինի յերկրի տնտեսութիւնն ավելի բարձր մակարդակի հասցնել, յեթե ավելի հեռատես լինի և ոգտագործեր իր տրամադրութեան տակ յեղած բոլոր հնարավորութիւնները: Անգլիական բուրժուազիային ամեն կողմից քննադատում ու դատաւիտում են վոչ թե նրա համար, վոր անընդունակ գտնվեց վերացնելու տնտեսական ճգնաժամը (1929 թ. բուրժուազիային հման պահանջ վոչվոք չի առաջադրում), այլ նրա համար, վոր «պնդաճակատներն» անընդունակ դուրս չեկան ոգտագործելու մի շարք խոշոր հնարավորութիւններ և իրենց անհեռատես քաղաքականութեամբ Անգլիայի միջազգային դիրքերը բոլորովին թուլացրին:

Պարլամենտական ընտրութիւններին պահպանողականները ջախջախվեցին ամենից առաջ հենց այն պատճառով, վոր ժողովրդական լայն մասսաների մեջ պահպանելի վարութեւն է առաջացրել նրանց արտաքին քաղաքականութիւնը, հատկապես նրանց քաղաքականութիւնը խորհրդային Միութեան և Միացյալ Նահանգների նկատմամբ: Պահպանողականների տիրապետութեան այս վերջին շրջանում Անգլիան մեկուսացավ, ամբողջ աշխարհի հանդեպ մի այնքան

Թշնամական դիրք բռնեց, վոր անհնարին դարձրեց ամեն մի խաղաղ հարաբերություն, իր հետ խոսելու և բանակցելու մի լեզու միայն թողեց—գենք լեզուն։ Նրանց ջախջախման գործում առանձնապես վճռական դեր կատարեց այն անհեռատես քաղաքականությունը, վոր վերջին տարիներում վարվում էր խորհրդային իշխանության նկատմամբ։ Այս վերջին անդրի վրա անհրաժեշտ է մի քիչ կանգ առնել։

Ներկա թվականի ապրիլի 5-ին, անգլիական արդյունաբերական կապիտալի ներկայացուցիչների հետ ունեցած զրույցի ժամանակ, րնկ. Գ. Պյատակովը հենվելով հարուստ թվական տվյալների վրա, ցույց տվեց, վոր պահպանողականների քաղաքականության շնորհիվ Անգլիան մեծապես տուժել է։ 1924—25 թ. խորհրդային իշխանության կողմից Անգլիային պատվերներ է տված 23,5 մլ. ֆ.ստ., իսկ հաջորդ տարիներում՝ 20,5—14,1—5,8 մլ. ֆ.ստ.։ 1925—26 թ. խորհրդային Միությունը ներմուծվող ապրանքներից Անգլիային բաժին էր ընկնում 18,6 տոկ, իսկ 1927—28 թ.—5,5 տոկոս, այնինչ այդ նույն ժամանակամիջոցում Դերմանիայի բաժինը բարձրացել է 25,5 տոկոսից մինչև 29,5 տոկոս, իսկ Միացյալ Նահանգների բաժինը՝ 17,7 տոկոսից մինչև 22,1 տոկ։ Նկատի առնելով, վոր ընթացիկ հնգամյակում արդյունաբերության մեջ 21,7 միլիարդ ուրբլու հիմնական աշխատանք է կատարվելու, տրանսպորտի գծով—12,5 մդ. ուրբլու, էլեկտրիֆիկացիայի բնագավառում—3,85 մդ. ո. և այլն, ընկ. Պյատակովը գտնում է, վոր հնգամյակի ընթացքում հնարավոր է 150—200 միլիոն ուրբլու տեխնիկական սարքավորում ներմու-

ծել Անգլիայից։ Ընկ. Պյատակովի կողմից առաջադրած այդ գումարը պետք է ընդունել վորպես սարքավորման ներմուծման նվազագույն գումար Անգլիայի նկատմամբ, քանի վոր արդեն 1925/26—1927/28 չեղամշակում արտասահմանում խորհրդային իշխանությունը 500 մլ. ուրբլու արդյունաբերական սարքավորման պատվերներ է տվել (չհաշված չերկաթուղային և գյուղատնտեսական շինարարության համար տված համապատասխան պատվերների արժեքը)։

Հիշյալ 150—200 մլ. ո. գումարով մեր ներծուծումն Անգլիայից, իհարկե, չի սահմանափակվելու, վորովհետև ներմուծվելու չեն նաև հարյուրավոր այլ նյութեր։ 1925/26 թ. ներմուծված էր 88,4 մլ. ուրբլու հումուլթ և կիսամշակ նյութեր։

խորհրդային իշխանությունը շահագրգռված է Անգլիայի հետ ավելի լայն առևտրական հարաբերություններ հաստատելում, բայց դրանում անհամեմատ ավելի մեծ չափով շահագրգռված է անգլիական բուրժուազիան թե մեզ իր գործարանային արտադրանքը վաճառելու և թե մեզ չերկրից կհստամթերքներ, նավթ, փայթ, կիսամշակ նյութեր և այլն Անգլիա ներմուծելու տեսակետից։ Չնայած չերկու չերկրներին միջև ստեղծված լարված հարաբերություններին, խորհրդային Միությունից արտահանված է Անգլիա. 1925—26 թվին—187 միլիոն ուրբլու ապրանք, 1926/27 թ.—197 միլիոն ուրբ., 1927—28 թ.—147 միլ. ուրբլի։

Դեռ պետք է նկատի ունենալ, վոր անգլիական բուրժուազիայի համար այլ չերկրներում պատվիրատուներ և գնորդներ գտնելը շատ ավելի դժվար է, քան խորհրդային իշխանության համար իր պատվեր-

ներն այլ յերկրներում տեղավորելը: Չպետք է մոռանալ նաև այն, վոր շնորհիվ իր տեխնիկայի հետ մնացութեան, անգլիական բուրժուազիան շատ ապրանքներ ավելի թանգ գներով և վաճառում, քան առաջավոր կապիտալիստական յերկրների բուրժուազիան: Այսպես, որինակ, 15—30 ձիու ուժանոց տրակտորն Անգլիայում նստում է 4,200 ու, Ամերիկայում—2,400 ու., ապրանքատար ավտոմոբիլն Անգլիայում արժե 6—7 հազար ու., իտալիայում—յերեքից չորս հազար ուրբլի և այլն:

V

Պարլամենտական ընտրությունների պատմութեան մեջ դժվար է նշել մի այլ որինակ, յերբ ընտրությունների հնարավոր հետևանքները նախապես այնքան ճշտորեն վերջված լինելին, ինչպես այդ տեղի ունեցող անգլիական վերջին ընտրությունների դեպքում: Մակդոնալդը և բանվորական կուսակցութեան մյուս ղեկավարներն արդեն մինչև ընտրությունները բազմաթիվ հայտարարություններ ելին անում այն իմաստով, վոր պահպանողականները պարտվելու չեն և իշխանությունն իրենց ձեռքն է անցնելու: Պահպանողականների պարտությունը նախորդված եր նրանց ամբողջ քաղաքականութեամբ, վորն անհեռատես ու հանցավոր քաղաքականություն էր:

«Эк. Жизнь» թերթի № 103-ում գետեղված իր հոդվածում ընկ. Տ. Սելյորը 1928 թ. տնտեսական հետևանքների մասին առաջ է բերում մի շարք կարծիքներ, վորոնք պատկանում են անգլիական արդյունաբերութեան ղեկավարներին և պահպանողական

թերթերին: «Առետուրը հիշելու չե 1928 թվականը վորպես հիասթափումների թվական», հայտարարել է «Բրիտանական արդյունաբերութեան ֆեդերացիայի» նախագահ լորդ Նբրիշամը: Իսկ պահպանողականների որդան «Որսերվերը» հարկադրված է 1928 թվականին ուղղակի սպանիչ բնութագրում տալու «Իր նախորդների շարքում 1928 թվականը խփեց մի ռեկորդ միայն—չիրականացած հույսերի ռեկորդը», գրում է «Որսերվերը»: «Պատերազմից հետո բնակչութեան աշխատավոր մասն իր առաջ չի տեսնում վոչ պարզ ուղիներ, վոչ հավասարակշռութուն չերկրի տնտեսութեան մեջ: Բնակչութեան աննշան փոքրամասնությունն է միայն, վոր աշխատում է ոգտագործել ստեղծված զրույթունը հոգևոր իր շահերի:

Յերկրում պետք է չափազանց լուրջ զրույթուն ստեղծված լինի, և տիրապետող կուսակցությունը չպետք է վերջնականապես վարկաբեկված լինի, վորպեսզի նույն կուսակցութեան թերթը ընտրությունների նախորդելին այդ բովանդակությամբ հայտարարություններ անի:

«Խոշոր արդյունաբերութեան տեխնիկական հիմքը հեղափոխական է», գրում է Ֆր. Ենգելսը Դյուրինգի դեմ ուղղած իր գործում: Սակայն չնայած իր տեխնիկական հիմքի հեղափոխական բնույթին, նույն խոշոր արդյունաբերությունը կարող է տագնապի մեջ ընկնել, ճահճանալ և կործանվել, յեթե հասարակական պայմանները դադարում են համապատասխանել նրա վերելքի նոր, ավելի բարձր աստիճանին, յեթե նրա վերելքին նպաստելու փոխարեն հասարական-քաղաքական պայմանները նրա համար սկսում են կապանքի

դեր կատարել, յեթե, հետևապես, տեխնիկայի բարձրագույն զարգացման հետ միասին հասարակական հարաբերությունների բնագավառում համապատասխան փոփոխում չի կատարվում: Ամեն մի արտադրություն հնարավոր է վորոշ հասարակական պայմաններում այդ արտադրության պահանջներին համապատասխանող հասարակական հարաբերություններում միայն ինչպես Մարքսը գրում է «Կապիտալի» I հատորում (գլ. 23), ժամանակակից արդյունաբերությունն էլ «հասարակական կապերի և տեխնիկական գործելակերպի» (Verfahren) կապակցություն է»: Բուրժուական ամբողջ աշխարհում և առանձնապես սուր կերպով Անգլիայում տեխնիկայի և հասարակական հարաբերությունների միջև ներդաշնակությունը վերացել է նրանց պատմական կապերը կտրվել են, և կապիտալիստական սխառմի շարունակությունը դարձել է անհնարին:

Պահպանողականների պարտությունը մի սովորական ընտրական պարտություն չի և միայն Անգլիայի նկատմամբ չէ, վոր չափազանց կարևոր քաղաքական նշանակություն է ստանում: Այդ պարտությունը կապիտալիզմի աղքատ անբուժելի ճգնաժամի, միայն պրոլետարական հեղափոխության միջոցով վերացվելիք հասարակական ներհակությունների և չերկրագործի բոլոր անկույններում ուր որի վրա ծավալվող և կապիտալիզմի ուղղված ազատագրական շարժումների անմիջական և անհրաժեշտ արդյունք է, իր կուսակցության կրած խայտառակ պարտությունը քողարկելու համար Բուրժուիներ հայտարարում են, թե «ընտրական ճոճանակը թեքվել է», այսինքն զրադվում է

ինքնախաբեկությունը և ուղղում է ուրիշներին ել հանդեպ նրանում, վոր այդ պարտությունը մի պատահական չերեուլթ է, և վոր հաջորդ ընտրություններին պահպանողականները կվերականգնեն այժմ կորցրած ղեկերը: Վոչ, պատասխանում է «Պրավդա»-ն իր առաջնորդներից մեկում (№ 123), «ճոճանակը չէ, վոր թեքվել է. Անգլիան, պառավ, մի ժամանակ չերտապարզացող Ս. Գլիսոն է քեզի: Թեքվել է վոչ այն իմաստով, իհարկե, վոր Մակդոնալդի հաղթությունը նշանակում է կապիտալիստական Անգլիայի հիմքերի ցնցում: Վոչ մի դեպքում: Այլ այն իմաստով, վոր վերջին տարիներում բրիտանական իմպերիալիզմի տնտեսական հիմքերն ավելի ու ավելի քաղաքվում էին, և վոր տնտեսական հիմքի տեղահանություն հետ միասին սկսել է որոշվել նրա ամբողջ վերնաշենքը, բարդ և դարավոր վերնաշենքը: Իսկ յերբ վրա հասավ ընտրությունների որը, ճոճվեց նաև նրա պսակը՝ հին ու հպարտ պահպանողական կուսակցությունը»:

Պահպանողականներն, անգլիական ամբողջ բուրժուազիայի հետ միասին, պատմականորեն դատապարտված են և արդեն իրենց ժառկան ազդեցության են աղքատ: Իրենց դրությունը նրանք չկարողացան փրկել վոչ ռադմական պատրաստություններով ու հարձակողական քաղաքականությամբ, վոչ անգլիական բանվորների ու գաղութային ժողովուրդների ճնշումով և վոչ հնդկական «վտանգի» կամ «բալչիկի» վտանգի» առաջադրություն: Նրանք տապալվեցին անգլիական պրոլետարիատի ձեռքով, բայց մեծ սխալ կլինեք կարծել, վոր նրանց միակ տապալողն անգլիական պրոլետարիատն էր: Վերջինը դուրս չեկավ ընտր

րական պալքարի, շրջապատված լինելով համաշխարհային համակրությունը. չէ՞ վոր պահպանողականներն ջախջախմանն անհամբեր սպասում եյին տասնյոթ ողովուրդներ, սպասում եր մարդկություն յերկրորդը:

Պահպանողականների տապալումը վողջ անգլիական բուրժուազիայի տապալումն է և միաժամանակ նախադգուշացում է բոլոր յերկրների բուրժուական դասակարգերի համար: Յեթե իր ժամանակին Անգլիան հռչակվում եր Մարքսի կողմից վորպես «բուրժուական կոսմոսի դեմիոլոգ» («Դասակ. կռիվները Ֆրանսիայում», գլ. IV), և յեթե «կապիտալ»-ում զարգացրած իր ուսմունքը Մարքսը լուսաբանում եր պլխավոր պես անգլիական իրականությունից վերցրած որինաներով, ապա մեր որերում Անգլիան վոչ միայն դադարել է բուրժուական աշխարհի դեմիոլոգը լինելուց ալ և իր կործանման մոմենտին այնքան արագ քայլերով է մոտենում, վոր այսուհետե կարող է միայն բուրժուական կոսմոսի անխուսափելի քայքայման կործանման կլասսիկ որինակի դեր կատարել:

VI

Ազատամիտների քաղաքականության վրա կան կառնենք բոլորովին համառոտակի կերպով, վոր րոմիհետե այն ամենը, վոր առված է պահպանողականների մասին, իր ուժն ընդհանուր առմամբ պահպանում է նաև ազատամիտների նկատմամբ: Այն կուսակցություններն Անգլիայի յերկու հնագույն կուսակցությունների — տորիների և վիգերի — շարունակությունն են, սակայն մասսայական բանվորական

շարժումները և կապիտալիզմի բարձր զարգացման հասած ձևերը համարյա ամբողջապես վերացրել են մի ժամանակ նրանց մեջ գոյություն ունեցած սկզբունքային տարբերությունները: Արդեն 1842 թ., Անգլիայում տիրող հասարակական հարաբերություններին նվիրած իր հոդվածներում, Ֆր. Ենգելսը հայտարարում եր, վոր տորիների և վիգերի միջև չարտիզմը սկզբունքային միասնականություն է առաջացրել («Письма из Англии», изд. 1923 г., стр. 14 и 18): Ենգելսի այդ հոդվածները հրապարակվելուց տաս տարի հետո, 1852 թ., պարլամենտական ընտրությունների ժամանակ նույն միտքն եր պաշտպանում չարտիզմի ամենահետևողական և լավագույն ներկայացուցիչներից մեկը — Երնեստ Զոնսը, վորն իր կրակոտ ճառերում անգլիական բանվորներին կոչ եր անում տորիներին և վիգերին հավասարապես ատելու և իրենց ձայներով չպահպանելու նրանց տիրապետության հիմքերը: «Ենպես նրանց մեջ վորեք տարբերություն չկա», ասում եր Զոնսը: Նրանք են «առաջացում այն աղքատությունը, վորը նրանց համար ստեղծում է հարստություն»:

Տորիների և վիգերի լավագույն բնութագիրը գտնում ենք Մարքսի հռչակավոր հոդվածներում, վորոնք 1852—1853 թ. թ. գետեղվում եյին «Նյու-Յորկի Տրիբունա» ամերիկական թերթում և այժմ տեղավորված են Մարքսի և Ենգելսի գործերի ժողովածուի X հատորում: Այստեղ գործ ունենք կուսակցությունների հետ, գրում է Մարքսը, վորոնք հրաժարվում են իրենց սեփական բնորոշ հատկանիշներից. լիբերալները քարոզում են պահպանողական գաղափարներ:

իսկ պահապանողականները—լիբերալ դադափարնե Առանձնապես ինչ վերաբերում է վիզերին, Մարքսը սինց ուղղակի սպանիչ բնութագիր է տալիս: «Հաճին վիզերի ժողովուրդն ատում է չերկու դասակարգերին ել—աբխտողրատիային և բուրժուազիային ատում է իրեն ձշնող կալվածատիրոջը և իրեն շահագործող փողային տուգին», գրում է Մարքսը: Վերջո պարզվում է բրիտանական վիզերի իսկակա բնույթը, վորպես այլազան տարբերի մի գզվի խառնուրդի. ճորտատեր-մալտոսիականներ, փողային տոպրակներ՝ ալատական նախապաշարուններով, արխտողրատներ՝ առանց պատվի դգացումունքի, բուրժուաներ՝ առանց արդշունաբերական փառասիրության սահմանափակ հետադիմականներ, վորոնք գործ և ածում առաջադիմական ֆրազներ, առաջադիմականներ, վորոնք մոլեռանդ պահպանողականներ են. և ֆորմիստներ, վորոնք պրոգրեսսից ոգտվում են հոմեոպատիկ դոգաներով, ամեն տեսակի խնամիության (նիպոտիզմի) հովտնավորողներ, բարոյական կալվածաւծման (կորրուպցիայի) մեծ վարպետներ, կեղբարեպաշտներ՝ կրոնի բնագավառում, տարաշուքներ քաղաքականության մեջ» (հջ 8):

Անգլիական աշխարհի լիբերալները չեն կարող պործենալ նույնիսկ իրենց նախնիքով: Քաղաքականության ու բարոյական նրանք անսահման խղճուկ անանկ, սկզբունքներից կատարելության դուրի ելին դեպքն ամենափայլուն շրջանն էր ապրում: Բոլորովին վարմանալի չէ, ուրեմն, վոր կապիտալիզմի քաղաքական շրջանում նրանց վիճակվում է Անգլիայի

հասարակական սալում հինգերորդական դերը կատարելու: Անգլիայի քաղաքական դեկը և պատասխանատու պետական պաշտոններն իրենց ձեռքում կենտրոնացնելու համար պարլամենտական վերջին ընտրությունների ժամանակ նրանք ձգնում ելին ժողովրդական լայն մասսաների մեջ արմատացնելու այն համոզմունքը, վոր իրենք պահպանողականներից ալելի ձախակողմյան, ալելի դեմոկրատիկ, ալելի ժողովրդական են, սակայն, ինչպես այդ վկայում է վոչ միայն կոմմունիստական, այլ նաև բուրժուական մամուլն Անգլիայում, Ամերիկայում, Գերմանիայում և այլ կապիտալիստական չերկրներում—լիբերալներն իրենք ել իրենց հաշտարարություններին վորեն հավատ չեն ընծայում: Լիբերալները և պահպանողականները յերկուսն ել հավասար չափով կապիտալիզմի նոր նվաճումների և նրա պաշտպանության գործիքներ են, չերկուսն ել բանվոր դասակարգի շահագործողներ ու թշնամիներ, գաղութային ժողովուրդների դահիճներ, պատերազմական քաղաքականության ջատագովներ, վերսալի դաշնագրի հեղինակներ, խորհրդային իշխանության և կոմիստեցիի վոխերիմ հակառակորդներ են և այլն և այլն: Գաղութային հեղափոխությունների և կոմմունիզմի կողմից նրանց կապիտալիստական գոյության սպառնացող և արդեն շոշափելի ձևեր ընդունած վտանգը ջնջել և այդ չերկու կուսակցությունների միջև մի ժամանակ գոյություն ունեցած տարբերությունը և նրանց չերկուսին ել միացրել և հակակոմմունիստական և ընդհանրապես հակահեղափոխական մի ընդհանուր պլատֆորմի շուրջը:

Բուրժուազիայի կողմից այնքան ներբողված լի-

բերալիզմի եյությունն ազատ առևտրի սիստեմն և մի սիստեմ, վորին անգլիական լիբերալներն—ամբողջ աշխարհի բուրժուազիայի հետ միասին—անվերջ կտնայել չեն չեն կարող, վտանգի չենթարկելով իրենց գոյութիւնը: Իմպերիալիստական կապիտալիզմն արդյունաբերական կապիտալիզմի զարգացման բնական հետևանքն եւ Սրբազանաբերական կապիտալիզմի շրջանի բուրժուազիան կամ պետք ե հրաժարվեր իր տնտեսութեան վերելքից, ուրեմն պետք ե ընդհանրապէս հրաժարվեր իր տիրապետութեանից, կամ պետք ե կապիտալիզմի իմպերիալիստական ձևերին անցնելու իսկ իմպերիալիզմի համար ազատ առևտուրն անհանդուրժելի լի: Իմպերիալիզմն ամենահեռուն գնացող կապիտալիստական մենաշնորհների և պետական իշխանութեան ծախրահեղ գործողացման մի դարաշրջանն է, վորի ամրապնդումը բնականաբար պահանջում ե, վոր ազատ առևտրին վերջ տրվի: Իմպերիալիզմի իդեոլոգիան, գրում ե Հիլֆերդինգն իր գլխավոր գործում, «լիբերալիզմի իդեոլոգիային ուղղակի հակառակ ե ֆինանսական կապիտալը ձգտում ե վոչ թե ազատութեան, այլ տիրապետութեան: Նա չի սիրում, վոր անհատ կապիտալիստը պահպանի իր ինքնուրուշնութիւնը, նա պահանջում ե այդ կապիտալիստի սահմանափակում: Նա զգլանքով ե վերաբերվում դեպի մրցման անարխիան և ձգտում ե կաղմակերպման, իհարկե այն նպատակով միայն, վոր անընդհատ ընդլայնվող մատչաբով մրցման կռիվ մղի» (գլ. 22): Պատմութեան այդ շրջանում, գրում ե նույն հեղինակը, «մաքսերը բարձրացնելու ձգտումը դառնում ե նույնքան անսահման, ինչքան անսահման ե շահութի ձգտումը» (գլ. 21):

Բուրժուազիայի աղատամիտ և դեմոկրատական խավերն իմպերիալիզմի շրջանում յետ ենահանջում, աջակողմյան բուրժուազիայի և կալվածատիրութեան հետ միասին իրենց համար ընդհանուր իդեոլոգիան մշակում, ընդհանուր քաղաքական գիծ են ընդունում: Անգլիայում այդ ձուլումը կատարվեց առանց վորեւ խոշոր արդելքների, վորովհետեւ մի կողմից կալվածատերերը վաղուց արդեն միաժամանակ նաեւ խոշոր կապիտալիստներ են դարձել և հաղարավոր թելերով կապված են համաշխարհային շուկայի հետ, իսկ ֆինանսական կապիտալի քաղաքականութիւնը նրանց համար ուղղակի փրկութիւն եր, մյուս կողմից՝ վորովհետեւ կապիտալիստների շարքերում կալվածատերերը վաղուց արդեն մի շատ նշանավոր տոկոս են կազմում, իմպերիալիստական կապիտալը մեծ արագութեամբ տիրանում ե խոշոր հողային տարածութիւններին, և իմպերիալիստական բուրժուազիայի համար ռենտային յեկամութեան տարբեր ձևերն սկսում են նույնքան խոշոր ու վճռական դեր կատարել, ինչքան և կալվածատիրութեան համար: Ել չենք խոսում այն մասին, վոր իմպերիալիզմի դարաշրջանում տիրապետող հանդիսացող ֆինանսական կապիտալն իր կամքն ե թելադրում վոչ միայն շահագործվող, այլ նաեւ շահագործող բոլոր դասակարգերին, և բուրժուազիայի ամեն մի ֆրակցիա ինքն իրեն մահվան դատապարտած կլինի, յեթե փորձի շեղվելու այն ուղիներից ու քաղաքականութեանից, վորն ընդգրկել ե ֆինանսական կապիտալը:

Ահա ինչու անգլիական բուրժուազիայի յերկու հիմնական ֆրակցիաների մեջ վորեւ լուրջ սկզբունք-

քայլին տարբերութիւնն չկա: Նրանք միեւնույն նպատակին են ձգտում, միայն թե գործադրում են տարբեր տակտիկա, միեւնույն գաղափարները պաշտպանում են տարբեր լեզվով: Նրանց դասակարգային շահերի տարբերութիւնն այնքան աննշան է, մանավանդ կոմունիզմի անընդհատ ուժեղացող վտանգ հանդեպ, վոր նրանց մեջ մղվող կռիվն ամբողջապես պտույտ է գալիս փոքր խնդիրներին և պետական պատերազմները զբաղեցնող շուրջը: «Յերբ տորինները վերջնականապես կտապալվեն, այն ժամանակ վիզերի համալսել անպիտան պատմութեան մեջ տեղ չի լինիլ» գրում էր Մարքսը իր վերոհիշյալ հոդվածներից մեկում (հատ. X, էջ 7): Այդ տողերը գրելուց հետո անցել է ավելի քան չորս քառորդ դար: Կապիտալի կալվածատիրութեան փոխադարձ կախումն այժմ այնքան է ուժեղացել, վոր կապիտալիստական բուրժուազիայի և վոչ մի ֆրակցիա չի կարող կալվածատերերին տապալելու ձգտում ունենալ, չի կարող այնպատճառով մանավանդ, վոր «բուրժուազիան Անգլիայում չորս քառորդ անբաժան իշխանութիւնն չի վախլած», ինչպես գրում էր Ենգելսը 1892 թ., «Ուստի պիտայից դեպի գիտութիւն» իր կլասսիկ գործի անգլիական հրատարակութեան առաջաբանում:

**

Անցյալ դարի 90-ական թվականներից հետո պահպանողականները և լիբերալները վերջնականապես ձուլվում են, թեև ձևականորեն պահպանում են իրենց առանձին կուսակցութիւնները: Պարլամենտական ընտրութիւնների ժամանակ նրանցից ամեն մե-

կը իր կառավարչական դիրքերը հաճուքով հանձնում է մյուսին, համոզված լինելով, վոր իր շահերին վորեն վտանգ, իր քաղաքականութեան վորեն շեղում չի սպառնում: Ամբողջ աշխարհի ֆիլիստերները դեռ այսօր ել գործանք են հայտնում այն առթիվ, վոր այդ չերկու կուսակցութիւնների մեջ մղվող քաղաքական կռիվը, նույնիսկ իր ամենասուբ, ամենավճռական մոմենտներում, վերին աստիճանի կուլտուրական ձևերով է տարվում: Բուրժուական ֆիլիստերների կարծիքով, այդ կուլտուրականութիւնը պարլամենտական կարգերի բարձր զարգացումից է բղխում, նրա անսխալական արդշունքն է: Սակայն, ինչպես տեսնում ենք, այդ պայքարի կուլտուրական յեղանակները և պահպանողականների ու լիբերալների միջև հաստատված հազվագյուտ բարեկամութիւնը պայմանավորվում են նրանց փոխադարձ տնտեսական-քաղաքական կախումով, պայմանավորվում են նրանցից ամեն մեկի համար ստեղծված գոյութեան դժվարին պայմաններով:

Դաշինքը բանվոր դասակարգի հետ և նրա կազմակերպութիւնների ուժեղացումն այն նախադրալն է, առանց վորի Անգլիայի տիրապետող կուսակցութիւններից և վոչ մեկը մյուսի դեմ լուրջ կռիվ ձեռնարկել չի կարող: Բայց պրոլետարիատի միջոցով նրանցից մեկին կամ մյուսին ուժապառ անելը կատարյալ անստեղծութիւն է, վորովհետև դրանով թուլանում են պրոլետարիատի թշնամիների շարքերը, իսկ պրոլետարիատի ձգտումը վոչ թե շահագործող դասակարգերից մեկի կամ մյուսի, այլ նրանց բոլորի կործանումն է: Արտաքուստ մեկը մյուսի դեմ կռիվով,

այդ փրկուե կուսակցութունները փաստորեն մշտական դաշինք ունեն կնքած, վորն ամբողջապես ուղղած է բանվոր դասակարգի դեմ: Իսկ վերջին հարցուր տարում բանվոր դասակարգն Անգլիայում մի այնքան խոշոր ուժ է ներկայացնում, վոր վոչ մի կառավարութուն չի կարող նրան հաշվի չառնել, նրա հեղափոխական շարժումը կանգնեցնելու համար չի կարող նրան այս կամ այն զիջումը չանել, նրա ձայները շահելու համար չի կարող նրա պահանջներին գեթ մի քիչ ընդառաջ չգնալ և միաժամանակ՝ չի կարող նրան չխաբել, նրան խոստումներով չկերակրել, նրա գիտակցութունը չմթաղենել, նրա դասակարգային կազմակերպութունները չքայքայել:

Վերջին ընտրութուններին լիբերալները հանդես յեկան մեծադուրդ խոստումներով ու սոցիալական բարենորոգումների խոշոր ծրագրերով, վորոնք—ինչպես պնդում էյին նրանց ներկայացուցիչներն—ուղղած էյին ընդգեմ պահպանողականների և նպատակ ունեյին բարելավելու բանվոր դասակարգի դրությունը: Ներքին քաղաքականության բնագավառում այդ խոստումներից ամենակարևորն այն էր, վոր լիբերալները պարտավորվում էյին գործադրկութունը կրճատելու չեքք քառորդով և իրենց ագիտացիային այդ ասպարիդում տյալիսի բնույթ էյին տալիս, կարծեք գործադրկության պատճառը միայն պահպանողականների քաղաքականությունն է չեղել, կարծեք իրենք վորեն առնչութուն չեն ունեցել յերկրի գոյության տնտեսական ու քաղաքական այն պայմանների հետ, վորոնք գործադրկության հսկայական աղբյուրն են ներկայացնում: Գործադրկների թիվն այժմ բարձրացել

է մինչև յերկու միլիոն, իսկ արդյունաբերության առանձին ճյուղերում կազմում է բանվորների ընդհանուր թվի 20—27% (պողպատի ճյուղարաններում 21%, քարածուխի արդյունաբերության—24%, նավաշինարարության—26,5% և այլն): Այդ թվերի նշանակությունը հասկանալու համար պետք է իմանալ, վոր պատերազմից առաջ գործադրկությունն Անգլիայում հավասար էր 2—4%, բարձրանալով 1893 թ. մինչև 7,5%, 1886 թ.՝ մինչև 10,2% և 1879 թ.՝ մինչև 11,4%:

Գործադրկության դեմ կռվելու այս ծրագրին իրականացնելու համար Լ. Ջորջն առաջարկում էր անմիջապես մի շարք խոշոր շինարարական աշխատանքների ձեռնարկել, վորոնք անգլիական կառավարութունից առաջիկա 2-3 տարում պահանջելու էյին 300~350 միլիոն ֆունտ-ստերլինգ, այսինքն մի գումար, վոր նույն նպատակներով Անգլիան կարող է ծախսել 20 տարվա ընթացքում միայն: Հինց լիբերալներ շարքերում այս ծրագրի իրականացման վոչվոք չեն հավատում, իսկ հակառակորդ կուսակցութունները Լ. Ջորջի այդ առաջարկը վորակում էյին վորպես ավանտյուրա, ցուցց տալով, թե նման մի ծախս կատարելու դեպքում ինչքան կտուժեն Անգլիայի արդյունաբերությունը, ֆինանսները և հատկապես նրա միջազգային քաղաքականությունը: Ընտրութունների շրջանում լիբերալները լույս են ընծայել մի բրոշյուր՝ «Մենք կարող ենք հաղթահարել գործադրկությունը» վերնագրով, սակայն ամենքի համար պարզ էր, վոր գործադրկության խնդիրը լիբերալների համար լոկ մի զենք էր, վորից ոգտվելով նրանք ուղղում էյին բանվորական մասսաներին մի անգամ ել խաբել և նրանցից միքանի միլիոն քվե ստանալ:

Լիբերալների չիրկրորդ հիմնական նշանաբանը խաղաղության պահանջն էր: Ինչքան էլ անհիմն էր գործադրկության դեմ կռիվը: Նրանց ծրագրերը, բայց այդ վերջինին մասսաներն ավելի ելին հավատ ընծայում, քան նրանց խաղաղասիրական հավաստիացումներին: Այս չիրկրորդ նշանաբանն էլ բացառապես ձայներ շահելու մի միջոց էր, քանի վոր ներքին և արտաքին քաղաքականություն մեջ, պատերազմի և խաղաղության այն բոլոր խնդիրներում, վորոնք վերաբերում են թե բանվոր դասակարգին ու գաղութային ժողովուրդներին և թե համաշխարհային շուկայում Անգլիայի հետ մրցող առաջավոր կապիտալիստական պետություններին, ինչպես և խորհրդային իշխանությունը, պահպանողականների և լիբերալների միջև վորևե սկզբունքային տարբերություն չկա:

Վերջին մոմենտին միայն, յերբ ընտրական պայքարի ընթացքում լիբերալների համար պարզվեց, վոր իրենք պարտվելու յեն, նրանք առաջ քաշեցին ընտրական սխտեմի դեմոկրատացման պահանջը, սակայն կասկածից դուրս է, վոր հետևողական կերպով այս պահանջը պաշտպանել նրանք չեն համարձակվել: Վորովհետև նրա իրականացումից բանվոր դասակարգը շատ ավելի լայն չափերով կոզմով, քան իրենք լիբերալները: Ընտրական իրավունքի անհեթեթություններին շնորհիվ է, վոր 1924 թ. ընտրություններին պահպանողականները համայնքների պալատում ստացան տեղերի 68⁰/₀, այնինչ նրանց պատգամավորները շահել էին ձայների 45⁰/₀ միայն: Այժմ լիբերալներն ստացան ձայների 23⁰/₀, բայց պատգամավորական տեղերի 9⁰/₀ միայն: Ամեն մի պատգամավոր ընտրված է

95.000 ձայնով—լիբերալների մոտ, 33.500 ձայնով պահպանողականների մոտ և 29.000 ձայնով—բանվորական կուսակցության մոտ: Բանվորների համար ստեղծած այս ընտրական սխտեմն այժմ հարվածում է իրենց լիբերալներին, բայց և այնպես նրանք զրգովար թե համարձակություն ունենան կռիվելու այդ սխտեմի դեմ:

1924 և 1929 թ.թ. պարլամենտական ընտրությունները ցույց են տալիս, վոր Անգլիայի հասարակական-քաղաքական կյանքում այժմ յերկու հիմնական ուժ կա—բանվոր դասակարգը և պահպանողականները: Լիբերալները դատապարտված են կատարել անգործության, այնպես վոր անգլիական պրոլետարիատի հիմնական խնդիրը պահպանողականների տապալումն է: Ինչպես վերը տեսանք, արդեն 1852 թ. Մարքսը գտնում էր, վոր Էյբը տորիները վերջնականապես կտապալվեն, այն ժամանակ վիգերի համար էլ անգլիական պատմության մեջ տեղ չի լինիլ: Լիբերալների յերգն արդեն յերգված է: Պահպանողականներին նոր ու նոր զիջումներ անելու և նրանց առաջ վերջնականապես գլուխ խոնարհելու գնով և միայն, վոր առաջիկայում նրանք կարող են իրենց դոյությունը փրկել և իրենց խախտված զիրքերն ավելի կամ պակաս չափով ամրապնդել:

VIII

Անցնում ենք բանվորական կուսակցությունը, վորը պատերազմից հետո չափազանց ուժեղացել է և Անգլիայի հասարակական-քաղաքական կյանքում շատ խոշոր դեր է կատարում: Չայների այն քանակը,

պետք է մի խոշոր առաջադիմական քայլ համարել, բոլորովին անկախ այն հանգամանքից, վոր նրա շարքերում լիբերալիզմը դեռ չափազանց ուժեղ է, և վոր այդ պատճառով միլիոնավոր բանվորների մեջ բանվորական կուսակցությունը դեռևս մեծ հեղինակություն է վայելում:

Անտարակույս, բանվորական կուսակցությունն իրավունք ունի պարծենալու այն հաղթանակներով, վոր տարի և հետպատերազմյան տարիներում, բայց հարց է ծագում, թե այդ հաղթանակներինց նա ինչպես է ոգավելու և նրա հեղինակությունը բանվորության շարքերում ինչքան յերկարատև կարող է լինել: Այդ կուսակցության ամբողջ անցյալը, նրա ծրագիրը և նրա վերջին ընտրական պլատֆորմը կասկած չեն թողնում նրանում, վոր անգլիական պրոլետարիատի քաղաքական արթնացման և ընդհանուր ակտիվացման դարաշրջանում բանվորական կուսակցությանն ամենամոտ ապագայում նույն վիճակն է սպասում, վորին պահպանողականներն արժանացան 1929 թ. ընտրություններին:

Բանվորական կուսակցությունն Անգլիայի կապիտալիստական ռեժիմի պահպանության մի գործիք է: Յեթե այդ կուսակցությունն իրոք բանվորական լինելը, Անգլիայում քաղաքական կռիվ կսկսվելը վոչ թե ընտրությունների հետևանքը պարզվելուց հետո, այլ արդեն մինչև ընտրությունների ուրը, քերք բանվորական կուսակցության հաղթությունը դեռ նախատեսվում էր միայն: Մակդոնալդի կուսակցությունը բանվորական հռչակելու համար պետք է նախապես ընդունել, վոր Անգլիայում չկա կազմակերպված բուր-

ժուսակիա, վոր այդ բուրժուազիան իր շահերը պաշտպանելու ընդունակությունից իսպառ զուրկ է: Բանվորական կուսակցությունն իշխանության գլուխ է անցնում, և բուրժուազիային բոլորովին չի անհանդուրազանում այն միտքը, վոր նոր իշխանությունն իրեն կարող է զրկել սեփականությունից և տիրապետությունից:

Մի տարրինակ բանվորական կուսակցություն, վորի իշխանության հետ բուրժուազիան կապիտալիզմի ամրապնդման մեծամեծ հույսեր է կապում: Լիբերալ թերթերն անընդհատ պնդում են, վոր բանվորական կուսակցության քաղաքականության մեջ կարիք է լինում դառնել ամեն ինչ, բայց վոչ հեղափոխական ծալ-բահեղություններ, և վոր իրենց համար կոմիկական դրություն են ստեղծում այն պահպանողականները, վորոնք ձգտում են բանվորական կուսակցությունը հեղափոխական հայտարարել, վորպեսզի այդ ճանապարհով կանգնեցնեն իրենց շարքերի քայքայման պրոցեսը: «Թայմսը» գտնում է, վոր բանվորական կուսակցության հաջողությունը պայմանավորված է նրա ծրագրի չափավոր բնույթով, իսկ անգլիական բուրժուազիայի այդ տարրինակ սառնասրտություն և հանգստություն գաղտնիքը բացում է Պարլիզի բուրսայի որդանը, հայտարարելով, վոր «բանվորական կուսակցությունն իշխելու չէ ձևականորեն միայն և վոչ թե իսկապես: Սոցիալիզմի այս նոր փորձը խառնած վարդաշրի հետ, սպառնալից վոչինչ չի ներկայացնում: Անգլիայի ներքին և արտաքին քաղաքականության հիմունքները կմնան անփոփոխ: 1929 թվականին ֆունտ-ստերլինգի կուրսը փորձությունը

նույնպես կդիմանա, ինչպես դիմացավ 1924 թվականին»։ («Աժանս եկոն. և ֆին.»)*։ Այս պատճառով ահա, վոր «սոցիալիստները» հաղթությունն ընդունվեց անվրդով և հանգիստ կերպով վոչ միայն սոցիալական ֆունտի և ֆրանսիական ֆրանկի, այլ և ամերիկական դոլլարի ասպետները կողմից, վորոնց սովորաբար վոչ թե նյարդացնում, այլ ուղղակի գաղազեցնում և բռնվորական շարժման ամեն մի հաջողություն, ինչքան ել վերջինն աննշան լինի և վորտեղ նա կատարվի։

1X

Իրեն տված այդ գնահատականների դեմ բանվորական կուսակցությունը վոչ միայն չի բողոքում, այլ խոսքով ու գործով ապացուցում և նրանց ճշմարտությունը և իր ղեկավարների բերանով ամեն քայլափոխում հայտարարություններ և անում, վորոնց միանշալատակն հ' արդարացնել բուրժուազիայի կողմից։ Իրեն տաժած հավատը և հույսը և փարատել ամեն մի սարակուսանք իր յենթադրյալ հեղափոխականության մասին։ Այս տեսակի հավաստիացումներ անելու բնագավառում բանվորական կուսակցությունը մի յեզակի կազմակերպություն և։ «Մենք դասակարգային կուսակցություն չենք», հայտարարում եր ընտրությունների նախորդին Մակդոնալդը, ճգնելով ապացուցել, վոր դասակարգային են պահպանողականները։ Ինչպես հայտնի յե, կուսակցությունների դասակարգային եյությունն ամենուրեք ժխտում են վոչ

թե սոցիալիստները, այլ բուրժուազիայի իդեոլոգները։ Այս վոչ այնքան հաճելի պարտականությունն անգլիական բուրժուազիան փաթաթել և Մակդոնալդի և ընկ. վզին։ Իր ընտրական մանիֆեստում բանվորական կուսակցությունը հայտարարում և, վոր դոչություն ունեցող բուրժուական հասարակարգի և նրա «դեմոկրատական սկզբունքների» նկատմամբ միանշալատակն լոյալ և։

Բանվորական կուսակցությունն ինքն իրեն դասակարգային չի համարում, վորովհետև ընդդեմ կապիտալի կուվելու փոխարեն՝ ճգնում և պրոլետարիատի միջոցով, պրոլետարիատի դասակարգային շահերի վաճառման գնով ամրապնդելու կապիտալի գերքերը։ Յեկ պրոլետարիատի դոչություն պայմանների բարելավումը, և՛ արտադրության ազատագրումն աշխարհի կաշկանդող կապանքներից հնարավոր են՝ բուրժուազիայի տապալման և սոցիալիստական կարգերի հաստատման միջոցով միայն, իսկ բանվորական կուսակցությունը ծրագրում և Անգլիայի տնտեսությունն ազատագրել ճգնաժամային ուժերից և այն զարգացման մի ավելի բարձր աստիճանի հասցնել ունիթոմիստների փայփայած այն հրաշագործ միջոցով, վորը կոչվում և «խաղաղություն արդյունաբերության մեջ», «համերաշխություն և գործակցություն կապիտալիստների հետ», վորը վերջերս «մոնդիզմ» անունն և կրում, և վորի նպատակն և «բարձրացնել տնտեսական ընդհանուր բարեկեցությունը» (Մակդոնալդ)։ Իր ընտրական մանիֆեստում բանվորական կուսակցությունը պնդում և, վոր «ինքը վճռականապես կուվում և ընդդեմ բուրժուային, ընդդեմ հեղափոխական դրավումների և

* Այս քաղվածքները վերցրած են ռուսական թերթերից՝

ընդդեմ կոնֆիսկացիայի, վորպես նոր հասարակարհային հաստատելու յեղանակներն»:

Տասնյակ տարիների ընթացքում իրենց գործունեյությամբ ունեցորմիստներն ապացուցել են, վոր իրենց ուժերից վեր ե ըմբռնելու աչն միտքը, վոր կապիտալիզմի աշխարհի ծանր դրությունը հեռանալու բուրժուական կարգերի, և վոր ճգնաժամներից ու պատերազմներից ազատագրվելու միակ միջոցն այդ նույն բուրժուական կարգերի վերացումն է: Անգլիայի տընտեսությունը զարգացման մի ավելի բարձր աստիճանի հասցնելու տեսակետից բանվորական կուսակցությունը բուրժուական կուսակցություններից վոչնչով չի տարբերվում: Նրա ընտրական ծրագրի միակ կարևոր կետը քարածուխի արդյունաբերության ազգայնացման պահանջն է, սակայն հաստատ կարելի չե առնել, վոր Մակդոնալդի կառավարությունը համարձակութուն չի ունենա այս կետը կիրառելու, իսկ մյուս կողմից, արդյունաբերության այդ ճյուղն այնքան ծանր դրություն է ապրում, վոր բանվորական կուսակցության այդ պահանջը պարլամենտին առաջադրելու և իրականացնելու ձեռներեցությունը վորոշ պայմաններում կարող են իրենց վրա վերցնել հողատերերն ու կապիտալիստները, քանի վոր բանվորական կուսակցության պահանջը մոտ ապագայում նրանց համար փրկության միակ միջոցն է դառնալու:

Պետք է նկատի առնել, վոր—համաձայն իր ունեցորմիստական սկզբունքների—բանվորական կուսակցությունը պահանջում է քարածուխի արդյունաբերության ազգայնացում կատարել վոչ թե կոնֆիսկացիայի միջոցով, այլ հողատերերին և կապիտալիստ-

ներին լիովին վարձատրելու յեղանակով: Հողատերերն ու կապիտալիստներն ամենամոտ ապագայում կարող են շահագործված լինել իրենց այդ սեփականութունից հրաժարվելու և վարձատրություն ստանալու, չիրք արդեն հասունացած կլինի նրանց սեփականազրկման մոմենտը, կամ չիրք քարածուխի արդյունաբերությունն այնքան ծանր վիճակի մեջ կընկնի, վոր նրանց համար շահավետ կլինի անգլիական ամբողջ ժողովրդից ստանալու միջանի հարյուր միլիոն և նրան հանձնելու արդյունաբերության մի ճյուղ, վորը վերականգնելու և ռացիոնալ հիմունքների վրա դնելու համար նոր հարյուրավոր միլիոններ կպահանջվեն: Բանվորական կուսակցության այս պահանջը գործին անտեղյակ մարդկանց կարող է շատ հեղափոխական թվալ, սակայն իր ելուքյամբ այդ պահանջը վոչ այլ ինչ է, բայց չեթե սոցիալիզմի հետաձգում և միաժամանակ անգլիական բանվորական ու սպառող ամբողջ մասսայի տնտեսական ու քաղաքական ստրկացում շահագործող դասակարգերին:

Յեթի այս նույն պահանջն առաջադրվի հանքատերերի և կապիտալիստների կողմից, աշխատավոր մասսաներին իսկույն կպարզվի, թե ազգայնացման այդ յեղանակն ինչքան ծանր հարկ է և իրենցից ինչ նոր զոհաբերություններ է պահանջում: Այս կոնկրետ որինակի վրա դժվար չի հասկանալ, թե բանվորական կուսակցությունը բուրժուազիայի համար ինչքան ոգտավետ ու անփոխարինելի չե: «Հանուն սոցիալիզմի» յերկարացվում է հողատերերի և կապիտալիստների գոյությունը. «հանուն սոցիալիզմի» սոցիալիզմը մի անուր ֆալսիֆիկացիայի չե չենթարկվում: Իսկ

հասկանալի չե, վոր այս ձևի քաղաքականութիւնը կարող ե վարել մի բուրժուական կուսակցութիւն միայն, վորը հանդես ե գալիս, քողարկվելով սոցիալմի ազատագրական դրոշով: «Իշխանութիւնը նի դեռ սեփականատեր դասակարգերի ձեռքում, ամեն մի պետականացում նշանակում ե թե շահագործման վերացում, այլ նրա ձևի փոխում», գրում եր Ենգելսը Բեբելին 1891 թ.:

Այս ամենից պարզ ե, վոր գործադրկութիւնը կապիտալիստական ռացիոնալացման դեմ ել բանական կուսակցութիւնն անգոր ե արմատական կ'մղելու: Ընտրական կամպանիայի ընթացքում պաշտպանողական ե լիբերալ թերթերը շատ հաճախ տարբերութիւններ եյին անում այն իմաստով, բանվորական կուսակցութիւնն առաջադրած պահանջների մեջ չկա մեկը, վորի տակ իրենք ել չստորագրին, վորն իրենց համար ընդհանրապես անընդունելիներ: Առանձնապես ինչ գործադրկութիւնն ե վերբերում, նրա մեղմացման համար լիբերալները միայն չբովանդակալից ու շատ ավելի արմատական ծրագիր եյին ներկայացրել, քան բանվորական կուսակցութիւնը:

Գործադրկութիւնն ընդունած սպառնալից բնութի շնորհիվ ե, վոր ընտրական պայքարի շրջանում արտաքին քաղաքականութիւնն խնդիրները ե հատկապես Խորհրդային Միութիւնն հետ բարեկամական հարաբերութիւններ հաստատելու խնդիրներն այնքան կարևորութիւն, այնքան սուր կերպով ընդունեցին: Բանվորական մասսաները բնագործում են, վոր արդյունաբերութիւնն հարատե

ժամը վերացնելու ամենահիմնական միջոցը միջադային քաղաքականութիւնն խաղաղ ձեւերն են, վոր անհրաժեշտ ե բարեկամական հարաբերութիւններ ստեղծել թե Խորհրդային Իշխանութիւնն հետ ե թե կապիտալիստական ու գաղութային չերկրների հետ, բայց նրանք չեն գիտակցում, վոր այս բոլոր դեպքերում խաղաղ քաղաքականութիւնը բուրժուազիայի համար անհնարին ե, ե վոր բանվորական կուսակցութիւնը հենց այդ բուրժուազիայի շահերի արտահայտիչն ու պաշտպանն ե:

Բանվորական կուսակցութիւնն տարած հողթութիւնն հիմնական պատճառը հենց այն ե, վոր նա խոստանում եր Խորհրդային Միութիւնն հետ անմիջապես բարեկամական դաշինք կնքելու: Սակայն նրանց այդ խոստումների արժեքը չափազանց նսեմանում ե նրանով, վոր մեզ հետ բարեկամական դաշինք կնքելու համար պահանջներ են առաջադրում, վորոնք իրենցից առաջ պաշտպանվել են պահպանողականների կողմից: Այսպես, որինակ, Թոմասը պայման ե դնում, վոր հարաբերութիւնները մեզ հետ սկսվեն այն դեպքում միայն, յետեւ «ոռւսական պրոպագանդին» վերջ կդրվի, իսկ Մակդոնալդը հայտարարում ե, վոր անգլիական պահպանողականների ե բայելիզմի մեջ վորակե տարբերութիւնն չկա: Խորհրդային Իշխանութիւնն հետ բարեկամական հարաբերութիւններ հաստատելու անհրաժեշտութիւնը պահպանողականներն ել լավ գիտակցում են, բայց նույնպես պահանջում են, վոր «ոռւսական պրոպագանդին» վերջ տրվի, այսինքն՝ վոր Խորհրդային Իշխանութիւնը դադարի Խորհրդային Իշխանութիւնն լինելուց: Այս կարևոր խնդրում ել,

Ինչպես տեսնում ենք, Մակդոնաղը պահպանողական
ներին և հետևում: Յնթե պրոլետարական մասսաները
կողմից նրա կառավարութան վրա ճնշում չգործադրե-
վի, Մակդոնաղն աչս կետում դժվար թե բարի ցա-
կություններից այն կողմը գնա, իսկ մեզ հետ հարա-
բերությունների մեջ մտնելուց հետո դժվար թե ըն-
դունակ լինի այդ հարաբերությունները հաստատու-
նվում են քնների վրա դնելու:

Բանվորական կառավարությունից գաղութներին միայն կապիտալիստական բանառ ստեղծել, այլ և
եւ վորեւս սպասելիք ունենալ չեն կարող: 1924 թվականից վերին ստրկություն ու ճորտություն շղթաներ
կանին, առաջին բանվորական կառավարության շրջափաթաթել: Չե՞ վոր ստրկություն և ճորտություն դա-
նում, գաղութների նկատմամբ շարունակվում եւրեւրում շահագործվողներն աշխատանքով ավելի եյին
բուրժուազիայի ռեակցիոն ու նվաճողական քաղաքականապահովված, քան կապիտալիզմի դարում:
կանությունն, իսկ Մակդոնալդն անամոթաբար պա-
հանջում եր, վոր գաղութային ժողովուրդները վերանկեր բանվորական կուսակցությանը մեղադրում եր
դենն ամեն մի հեղափոխական շարժման, վորովհետեւ պաշտոնապես պաշտոնապես ծրագրի կետե-
ստում եր նա—այդ ճանապարհով մեզանից վոչինչի մի նշանավոր մասը փոխ ե առած լիբերալների
չեք ստանալ: Իր ընտրական մանիֆեստի համապատասխան ծրագրից: Յեթե լիբերալ թերթն անկեղծ լիներ, հարց
տասխան կետում բանվորական կուսակցությունն անտար այն մասին, թե բանվորական կուսակցության
այժմ հայտարարում ե, վոր գաղութային քաղաքականությանն ձին գոյությունն ինչ իմաստ ունի, սակայն վոչ
կանություն մեջ դեկավարվելու յե Ազգերի Լիգայի լիբերալները և վոչ պահպանողականները նման հարց
սկզբունքներով և ձգտելու յե, վոր գաղութային ժողովուրդները շարունակեն իրենց կառավարական կու-
ղովուրդների համար «ապստոսներ լինի աշխատանքային կուսակցության գոյության իմաստը նրանց ավելի յե
հնարավորությունը»: Այս չեղկու խոստումն եւ ստորագրություն, քան Մակդոնալդին և ընկ.: Անգլիական
կուսության ուժեղացումն են նշանակում: Ազգերի Լիգայի բուրժուազիական ներկա դեպքում ինքնախաբեկությամբ
միակ սկզբունքը կապիտալիստական սխտեմի պահպանողական չի կարող: Նա իմանում ե, վոր բանվորա-
պանումն ե, իսկ կապիտալիզմը ժողովրդական լայնական կուսակցությունն իր գործակալն ե այն բոլոր
մասսաների շահագործում և ստրկացում և պահանջում լիբերալների համար, չեք միայն սեփական ուժերով,
Հետևապես, Ազգերի Լիգայի սկզբունքները չեղկեմ միայն կուսակցական սեփական յեղանակներով անընդունակ ե
ընդունելով, Մակդոնալդը Հնդկաստանին և Անգլիայի

ալ գաղութներին կրկին կախաղան ու թնդանոթի
խոստանում, չեթե նրանք համարձակվեն կապիտալի
դեմ գլուխ բարձրացնելու: Ինչ վերաբերում «աշխա-
տանքի հնարավորութունն ապահովելու» խոստու-
մին՝ առանց խոսելու աշխատանքի հասարակական սլաշ-
մանների մասին, ապա մարքսիզմի ալբեհնն իմացող
ամեն մի բանվոր ձեզ կբացատրի, վոր համաձայն այդ
ֆորմուլայի՝ աշխատավոր ժողովրդի համար կտրելի չե
վոր միայն կապիտալիստական բանտ ստեղծել, ալ և
նրանց վզին ստրկության ու ճորտության շղթաներ
վաթաթել: Եւ վոր ստրկության և ճորտության դա-
րերում շահագործվողներն աշխատանքով ավելի եյին
ապահովված, քան կապիտալիզմի դարում:

1928 թվականին Անգլիայի լիբերալ թերթերը
մեկը բանվորական կուսակցութեանը մեղադրում եր
պագլխատում, ապացուցելով, վոր նրա ծրագրի կետե-
րի մի նշանավոր մասը փոխ ե առած լիբերալները
ծրագրից: Յեթի լիբերալ թերթն անկեղծ լինելը, հարց
կտար այն մասին, թե բանվորական կուսակցութեան
առանձին գոյութունն ի՞նչ իմաստ ունի, սակայն վոչ
լիբերալները և վոչ պահպանողականները նման հարց
ոռոշարկել չեն կարող, վորովհետեւ բանվորական կու-
սակցութեան գոյութեան իմաստը նրանց ավելի յե-
րհայտնի, քան Մակդոնալդին և ընկ.: Անգլիական
լիբուրժուազիան ներկա դեպքում ինքնախաբեկութեամբ
հրապով չի կարող: Նա իմանում ե, վոր բանվորա-
կան կուսակցութունն իր գործակալն ե այն բոլոր
մեղեքների համար, չիրը միայն սեփական ուժերով,
այնպէս կովի սեփական յեղանակներով անընդունակ ե

բանվորներին խաբելու և կրկին իրեն յենթադրու:

X

Ինչպես պատահեց, վոր բուրժուազիայի տիրապետության պայմաններում յերկրի կառավարչական կենտրոն անցավ բանվորական կուսակցության ձեռքը: Նախ պետք է նշել, վոր անգլիական բուրժուազիան դեռ այնքան զորեղ է, վոր յեթե բանվորական կոչվող այդ կառավարությունը կապիտալիզմի հաստատության վտանգ ներկայացներ, բուրժուազիան նրա առաջացումը կդարձներ անհնարին և հարկ յեղած դեպքում կանգ չեր առնի քաղաքացիական կռիվի ամեն դաժան, ամենավայրագ յեղանակների առաջ: Պարզ մենտալիզմը բուրժուազիայի տիրապետության գործիք է, այնպես վոր պրոլետարիատի դասակարգային տեսակետի վրա կանգնած բանվորական կառավարության առաջացումը պարլամենտարիզմի հողի վրա պարլամենտարիզմի թագավորության պայմաններում պետք է ընդհանրապես անհնարին համարել: Բայց կան չե ասել, վոր նման յենթադրությունն անհնար համար պետք է զուրկ լինել դասակարգային տեսակետից: Կարևորը մեզ համար այն է, վոր այդպես դատողները—գիտակցաբար թե անգիտակցաբար—բուրժուազիայի գործին են նպաստում, բուրժուազիայի մոտ գործակալի դեր են կատարում: Մասսաները խաբելը և նրանց ինքնախաբեությունը զրազեցնելը պարլամենտարիզմի պայմաններում շատ ավելի հեշտ է, քան շահագործման և պետական ճնշման նախնական ձևերից վորևե մեկի պայմաններում:

Մարքսը, Ենգելսը և Լենինն անընդհատ շեշտ

են այն մտքի վրա, վոր պարլամենտարիզմը ժողովրդական լայն մասսաներին շահագործելու, ճնշելու և խաբելու մի միջոց է, վոր ընդհանուր ընտրական իրավունքը և պետություն հանրապետական ձևն ելնրա դասակարգային ելությունն այդ տեսակետից փոփոխման յենթադրվել չեն կարող: «Բարեպատեն պայմաններում—գրում եր, որինակ, Ենգելսը 1888 թվականին—ընդհանուր ընտրական իրավունքը կարելի չի դարձնել մասսաների ճնշման մի գործիք» («Сила и эк. в образ. Герм. имп.», стр. 24): Դասակարգային հասարակության կառուցվածքի մասին պետք է շատ մոլար կարծիք ունենալ, յենթադրելու համար, վոր իր դիրքերում ամուր կանգնած բուրժուազիան կարող է հանդուրժել բանվորական կառավարության առաջացումը և գոյությունը, կամ վոր իսկական բանվորական կառավարությունը կարող է անասան թողնել կապիտալիզմի հիմունքները:

Անգլիայի բանվորական կառավարությունը իրոք բանվորական համարողները մեղանշում են տրամաբանության ամենատարրական պահանջների նկատմամբ: Չէ վոր այդ պարոնները լուկաչն ընդունում են վոչ ավելի և վոչ պակաս, քան այն, վոր բուրժուական հասարակարգը և բուրժուական պետությունը միաբանելի յեն բանվորական կառավարության հետ, այսինքն վոր պետությունը կարող է բուրժուական աշխարհը իսկ կառավարությունը—բանվորական: Մակաչն իսկ կառավարությունը—բանվորական ամեն մի դասակարգային տեսակետի վրա կանգնած ամեն մի բանվորի համար ակսիոմային է, վոր պրոլետարական կառավարության առաջացումով պրոլետարական պետություն է ստեղծվում, վոր պրոլետարական կառա-

վարությունը կարող է գոյութիւն ունենալ և գործնականորէն պրոլետարական պետութեան մեջ միայն, և վոր իր կառավարութիւնն ու պետութիւնն ստեղծելու համար պրոլետարիատը նախ պետք է կործանի բուրժուական կարգերը, բուրժուական պետութիւնն ու կառավարութիւնը: Իսկ վորեւէ դասակարգի «պետութեան վերացումն առանց սոցիալիստական հեղաշրջման անհեթեթութիւն է», ինչպես գրում էր Ենդելսը 1872 թ. Կունցիին ուղղած իր նամակում:

Այն բոլոր իրավունքները, վորոնցով անգլիական բանվորութիւնն այս կամ այն չափով աշխուժացած է, ձեռք են բերված յերկարատե դասակարգային կռիւ միջոցով: Մեր աչքի առաջ, 1927 թվականին, անգլիական բուրժուական ընդունեց բոլորին հայտնի այն որոշումը, վորով գործադուլային շարժումը մեծապէս սահմանափակումներ է յետադիմում: Այդ որոշումի հետևողական կիրառումով անգլիական բուրժուական ձգտում է կանխել 1926 թ. մայիսյան ընդհանուր գործադուլի կրկնութիւնը: Կամ թե մտաբերենք լորդերի պալատի կողմից 1909 թ. ընդունած այն «պատմական» վորոշումն Ոսթրնի գործի առթիւ: Վորով պրոֆմիութիւնները զրկվում էին քաղաքական գործունեութեան հնարավորութիւնից: Անգլիական բանվորութեան դասակարգային կռիւ պատմութիւնն նման որինակներով չափազանց հարուստ է: Բավական է, վոր բանվորութիւնը մի խոշոր և ինքնուրույն դասակարգային առաջադիմական քայլ անի, վորպեսզի բուրժուական նրա կռիւ ձանապարհին անմիջապէս պատնէշներ կանգնեցնի: Յե՛վ այլ կերպ վարվել բուրժուական չի կարող: Այնպես վոր յետոյ նա հանդու-

ծում է բանվորական կառավարութիւնն, արդեն այդ մի փաստը միայն, առանց վորեւէ մեկնաբանութիւնների, մեզ այն է ասում, վոր բանվորական կուսակցութիւնը և բանվորական կառավարութիւնը բանվորական են անունով միայն: Յերկու դասակարգեր միաժամանակ իշխել չեն կարող. մեկը — կառավարութեան մեջ, մյուսը — տնտեսական ու հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներում: Այդ կնշանակելու քաղաքականութիւնն ընդունել վորպես մի ինքնուրույն ուժ, վորը տնտեսական-հասարակական կյանքի հետ վորեւէ առնչութիւն չունի, այնինչ քաղաքականութիւնն, ինչպես մեր կուսակցութեան XI համագումարում ասում էր Վ. Ի. Լենինը, «это — сконцентрированная экономика»:

Ամենաթույլ կուսակցութիւններն անգամ առանց դիմադրութեան իրենց դասակարգային դիրքերը չերեք և վոշվոքի չեն զիջում: Առավել ևս չի կարելի նման պայանքներ ունենալ անգլիական բուրժուական յից, վորը դեռ այնքան ուժեղ է, վոր պրոլետարիատի նկատմամբ հարձակողական քաղաքականութիւն է վարում և նրա դասակարգային կազմակերպութիւնները հաջողեցնում է քաղաքականապես ու բարոյապես իրեն յենթարկելու, իր ձեռքում իսկական խաղաղէք դարձնելու: Անգլիական պրոլետարիատի աջացման մասին դեռ 1858 թ. Ենգելսը գրում էր Մարքսին. «Անգլիական պրոլետարիատը փաստորեն ավելի ու ավելի բուրժուական է դառնում, այնպես վոր, ինչպես չերեւում է, բոլոր ազգերից այդ ամենաբուրժուականը ձգտում է բուրժուական կողմից ուճեցնել բուրժուական արխոսկրաբա յե՛վ բուրժուական

պրոլետարիատ («Письма», изд. 1922 г., стр. 73): թե մի ժամանակ, ըստ Մարքսի արտահայտությունների անգլիական բուրժուազիան հանձին վիզերի ունեւր իր «արիստոկրատիկ ներկայացուցչությունն» (հատ. Տ. հշ 6), այժմ անգլիական կալվածաֆեոդալները յեւ անգլիական բուրժուազիան, հանձին բանվորական կառավարության, ունեն իրենց բանվորական ցեղայացուցչությունը: «Բուրժուական պրոլետարիատը ստեղծելու ձգտումը, վորի մասին ենթելւր գրում ել մեր ժամանակից 71 տարի առաջ, արդեն լիովին իրականացած եւ իրականացած եւ բանվորական կուսակցության աշակցությամբ, նրա ջանքերով:

Հանձարեղության հավակնության իրավունքը բուրժուազիային մերժել չի կարելի այն բոլոր դեպքերում, յերբ խնդիրը վերաբերում եւ պրոլետարիատին շահագործելու, ճնշելու եւ խաբելու միջոցներին: Մյուս յերկրների իր լիզրալրակից ների ու գաղափարակիցների հետ միասին, կյանքի այս բնագավառում անգլիական բուրժուազիան եւ այնքան հանձարեղ եւ, վոր պրոլետարիատի ուժերով կանգուն եւ պահում կապիտալիստական հասարակարգը, մի հասարակարգ, վորը պատմականորեն դատապարտված եւ կործանվելու նույն պրոլետարիատի ձեռքով: Բայց բուրժուազիայի այդ «հանձարեղութունը» նրանով եւ պայմանավորվում, վոր բանվորության շարքերում նրան հաջողվել եւ դանել կաշառել փոքրաթիվ մի խավ, վորը՝ թագնված սոցիալիզմի դիմակի տակ՝ անգլիական վորջ պրոլետարիատի շահը եւ նրա շարժման ապագան գոհարեցրում բուրժուազիայի շահերին եւ իր ժամանակավոր խմբա-

կալին շահերին, վորը բանվոր դասակարգին ծառայեցնում եւ արդեն կործանվող կապիտալիզմը փրկելու եւ ամրապնդելու հակահեղափոխական ստոր գործին:

Ժիշտ չենք արտահայտվում, յերբ ասում ենք, վոր բանվորական կուսակցությունը հաղթություն եւ տարել: Բանվորական կուսակցության ամեն մի հաղթություն, վորը պսակվում եւ իշխանության գրավումով, պետք եւ անմիջապես ուղղվի ընդդէմ կապիտալիստական սեփականության, ընդդէմ բուրժուական պետության եւ բուրժուական կարգերի: Եւ չենք խոսում այն մասին, վոր նման ամեն մի հաղթություն կարող եւ ձեռք բերվել քաղաքացիական կռիւի զենքով միայն: Հաղթություն մասին ի՞նչ խոսք կարող եւ բարձրանալ բանվորական կուսակցության նկատմամբ, վորին Անգլիայի իրոք տիրապետող դասակարգերը միայն քուլ եւ օվել կառավարչական դիրքերում իրենց ժամանակավորապես փոխարինելու, իրենց դավոր վոճիրների համար քաղության նոխադի դեր կատարելու եւ իրենց քաղաքականության մեջ մի շարք անհրաժեշտ փոփոխումներ մտցնելու, վորոնք կապիտալիզմի կործանվող շենքի ամրապնդման գործին են ծառայելու: Բանվորական կուսակցության այդ հաղթությունը բուրժուազիային առանձնապես շահավետ եւ այն տեսակետից, վոր կառավարչական պոստերի այդ ժամանակավոր զիջումով բուրժուազիան ուժեղացնում եւ բանվորների շարքերում պարլամենտական դեմոկրատիայի հետ կապված իլլյուզիաները, բանվորների աչքում բարձրացնում եւ իր խոնարհ ծառաների հեղինակությունը եւ աջակցութիւնը դասակարգային կռիւի գաղափարին մի նոր ու ծանր հարված եւ հասցնում:

XI

Ի՞նչ հուշսեր կարելի չի կապել մի կառավարութեան հետ, վորին յերկրի այժմյան իսկական տերերի կողմից թույլ ե տված ժամանակավորապես կառավարելու, և վորը, հետևապէս, անգոր ե բավարարելու պրոլետարիատի ամեն մի պահանջ, վորը կապիտալիզմի գոյութեան դեմ ե ուղղած: Բնական ե, վոր բանվորական կուսակցութեանը գործելու չի կապիտալիզմի հողի վրա, բանվորութեան համար խեղդիչ հանդիսացող բուրժուական հասարակարգի նեղ շրջանակներում և վոր նրա գործունեութեան բարձրագույն սկզբունքը լինելու չի վոչ թե պրոլետարիատի շահը վոչ թե կոմմունիզմը, այլ բուրժուազիայի կամքը: Նույնիսկ այն դեպքում, յետե կատարվի պատմութեան ութերորդ հրաշքը, և բանվորական կառավարութեանը վորոշի հետևողական պրոլետարական քաղաքականութեան վարելու, նա կրկին անգորութեան մատնված կլինի, վորովհետե կուլի բոլոր գենքերը բուրժուազիայի ձեռքում են կենտրոնացած: Յեթե նա մի աննշան փորձ անի հոգուտ բանվորների ոգտագործելու անդլիական ֆինանսները, բանակը, վոստիկանութեանը և ընդհանրապես պետական ապարատն իսկույն կհամոզվի, վոր հենց մինիստր-նախագահի գրասենյակը լենթարկվում ե պարտված պահպանողականներին ու լիբերալներին և վոչ թե հաղթանակած բանվորական կառավարութեանը, վորը կառավարութեան իլլոգիալ չի միայն:

Այստեղից չպետք ե այն չեզրակացութեանն անել, վոր բանվորական կառավարութեանը դադապարտված ե վոչինչ չանելու: Ընդհակառակը, նրա առաջապան պայմաններն անհրաժեշտ են դարձնում, վոր

ներան թույլ տրվի ներքին ու արտաքին քաղաքականութեան բնագավառներում մի շարք խոշոր խնդիրներ լուծելու, վորոնք անլուծելի չեն մնացել պահպանողականների անհեռատեսութեան շնորհիվ միայն, և վորոնց լուծումով անգլիական կապիտալիզմի հիմքերը վոչ թե խախտվում, այլ ժամանակավորապես զեռամբապնդվում են:

Այդ խնդիրներից ամենախոշորը Խորհրդային Միութեան հետ բարեկամական հարաբերութեան հաստատելն ե, և, ըստ բոլոր տվյալների, Մակդոնալդի կառավարութեանն այդ քայլն անելու չի: Սակայն պարզ ե, վոր այդ քայլում սոցիալիստական վոչինչ չկա, բանվորական կառավարութեանից պահանջվում ե հետևել ավելի հեռատես բուրժուական կառավարութեանների որինակին: Կոմմունիզմի շահերը յիսկիտ ունենալով չի, վոր բանվորական կառավարութեանը Խորհրդային իշխանութեան հետ դիվանագիտական հարաբերութեանների մեջ ե մտնելու: Ինչպիս իր ամբողջ քաղաքականութեան մեջ, ներկա դեպքում ել բանվորական կուսակցութեանը չելակետ ունի վոչ թե պրոլետարիատի միջազգային ազատագրական շարժման շահերն, այլ բացառապես անգլիական բուրժուազիայի շահերը, այն բուրժուազիայի, վորը ցանկանում ե Խորհրդային Միութեան հետ վերականգնել դիվանագիտական հարաբերութեանները, սակայն գերադասում ե այդ գործը կատարել բանվորական կուսակցութեան ձեռքով, վորովհետե իր վալրագ հալխորհրդային քաղաքականութեամբ ինքն իր առաջ փակել ե Խորհրդային-անգլիական բանակցութեանները վերսկսելու բոլոր ճանապարհները:

Անգլիայի արտաքին քաղաքականության մյուս չափազանց կարևոր խնդիրը նրա կառավարությունն վերաբերմունքն է դեպի գաղութային ու կիսագաղութային ժողովուրդները: Բանվորական կուսակցությունն պատմության մեջ անհնարին է մի դեպք ներկայացրել գաղութների նկատմամբ այդ կուսակցությունը սոցիալիստական կուսակցությունն արժանի դերք բռնած լինելու: Իսկ բանվորական կուսակցության առաջին կառավարության ամբողջ պրակտիկան 1924 թ. ընթացքում գաղութային ժողովուրդներին վերջնականապես համոզեց, Վոր բանվորական կառավարության քաղաքականությունն այդ ասպարիզում ել բուրժուական կուսակցությունների քաղաքականության շարունակությունն է, այս վերջինից վոչնչով չի տարբերվում: Այնինչ գաղութների ազատագրումն այն նշանակություն ունի, Վոր նրանից անմիջապես կախված է հենց իրեն՝ անգլիական բանվորի ազատագրումը: «Յես ավելի ու ավելի գալիս եմ այն համոզմունքին, Վոր անգլիական բանվորությունը յերբեք չպետք է կարողանա բռն Անգլիայում մի վճռական առաջադիմական քայլ անել, մինչև Վոր վերջնականապես չհրաժարվի այն քաղաքականությունից, Վորին տիրապետող դասակարգերը հետևում են իրլանդական խնդրում, և այժմ պահանջվում է միայն, Վոր այդ համոզմունքն արմատացվի Անգլիայի բանվոր դասակարգի ղեխում», գրում եր Մարքսը Կուգելմանին 1869 թ. («Письма», 176): Նույնը վերաբերում է Հնդկաստանին Անգլիայի լծի տակ տքնող բոլոր մյուս գաղութներին, Վորոնց ճնշման վրա չէ հիմնած — գրում եր Ենգելսը 1856 թ. — «անգլիական քաղաքացիների այսպիսի կոչվող ազատությունը» («Письма», 170):

Յեթե պարլամենտական կարգերու տիրապետող այսպես կոչվող ազատություններն ամենուրեք վեր են ածվում շահագործման ու ճնշման միջոցի, յերբ խընդիրը վերաբերում է բանվոր դասակարգին, ապա նրանց այս դերը կրկնապատիկ ու յեռապատիկ ավելի ծանր, ավելի անտանելի յե դառնում, յերբ խնդիրը վերաբերում է գաղութներին, յերբ իր ազատություններից բուրժուական ոգտվում է՝ գաղութային ժողովուրդներին «գաստիարակելու», նրանց մեջ «կուլտուրա» տարածելու նպատակով: Բանվորական կուսակցության իդեոլոգները բազմիցս հայտարարություններ են արել այդ «գաստիարակման» նպատակների ու յեղանակների մասին, բուրժուազիայի գաղութային քաղաքականությունն արդարացնող հայտարարություններ, Վորոնք գաղութային ժողովուրդներին լավ հայտնի յեն, և Վորոնցից հետո գաղութային ժողովուրդները բանվորական կուսակցության նկատմամբ Վորեն իլլյուզիաներով տարվել չեն կարող:

Բանվորական կառավարությունն ինքն էլ չի թաքցնում, Վոր խորհրդային իշխանության և անգլիական գաղութների նկատմամբ վարելու չէ հետևողական կան բուրժուական քաղաքականություն: Բնական է, Վոր Միացյալ Նահանգների, Ֆրանսիայի և այլ բուրժուական յերկրների նկատմամբ նրա քաղաքականությունը չի կարող չլինել արևիբուրժուական: Վոչ պաշտպանական ու հասկանալի չէ, Վոր ներքին քաղաքականության մեջ էլ այդ կուսակցությունը հետևողականություն անել էլ այդ կուսակցությունը հետևողական բուրժուական տեսակետով ղեկավարվի: Անգլիական բուրժուական այժմ չկա ավելի կարևոր, ղիտալի ներքին կյանքում այժմ չկա ավելի կարևոր,

պատմական ալն մոմենտը, յերբ անգլիական պրոլետարիատն իր մասսայում ձեռք կքաշի վոչ միայն բուրժուական կուսակցութուններից, այլ և համաձայնողական արհեստակցական ու քաղաքական բանվորական կազմակերպութուններից և վորպես իր միակ, իր հարազատ դասակարգային ներկայացուցիչ ու ղեկավար կճանաչի կոմունիստական կուսակցութունը:

Պրոլետարիատի շահերի տեսակետից բանվորական կուսակցության այս վերջին ընտրական հաղթությունն այն միակ դրական հետևանքն է ունենալու, վոր ուժեղ կերպով նպաստելու չե բանվորական մասսաների դասակարգային գիտակցության բարձրացման գործին և գոլորշիացնելու չե տասնյակ տարիների ընթացքում նրա շարքերում բուռն դրած բազմաթիվ իլյուզիաներ:

1869 թ. Մարքսը գրում էր կուզեմանին, վոր «կարևոր է հենակետ գտնել հենց Անգլիայում, վորովհետև ընդհանրապես սոցիալական ազատագրման կշեռքի նժարների վրա անգլիական բանվորն անպայման վճռական նշանակություն ունի» («Письма», 177): Անգլիայի տնտեսական զարգացման բարձր առաջնությունը և նրա միջազգային դիրքը թե հնարավոր է թե անհրաժեշտ են դարձնում, վոր շահագործվող մարդկության ազատագրական պայքարի գործում անգլիական պրոլետարիատն իրոք վճռական դեր կատարի: Կապիտալիստական հասարակությունն անընդհատ և արագ քայլերով մոտենում է իր կործանման մոմենտին, իր ամեն մի նոր նվաճումով իր սեփական կործանումն է նախապատրաստում: Անգլիայի բան-

վորական կուսակցության այդ հաղթությունը վոչ այլ ինչ է, բայց չեթե կապիտալիզմի ապրած ծանր ճեղքամի անմիջական հետևանքը և բուրժուազիայի քայքայման ու անդրուլթյան անվիճելի ապացույցը: Այդ հաղթությունը մեզ այնչե ասում, վոր բուրժուական սնանկացել է, վոր նա արագ քայլերով զբրկվում է իր տիրապետությունը պահպանելու հնարավորությունից: Միաժամանակ այդ հաղթությունը մեզ ցույց է տալիս, թե բուրժուազիային ով կարող է ժառանգել: Այդ ժառանգը բանվոր դասակարգն է, և ամբողջ խնդիրն ալն է, վոր բանվորությունը դասակարգայնորեն կազմակերպվի և բուրժուազիայից ֆապցող ժառանգությանը տիրանալու ընդունակություն ձեռք բերի:

Անգլիայի կոմունիստական կուսակցության առաջ պայքարի և սեփական շարքերի ուժեղացման անսահման լայն հորիզոններ են բացվում: Անգլիայի բանվոր դասակարգի առաջ կանգնած հիմնական խնդիրն արտադրության միջոցների և իշխանության գերվումն է, մի գործ, վոր նա կարող է կատարել կոմունիստական կուսակցության ղեկավարությամբ և քաղաքացիական կռիվ միջոցով միայն: Հեղափոխական պայքարի նկատմամբ բանվորական կուսական վարչարարի նկատմամբ բանվորական կուսական սկզբունքն է, այնինչ իրոք բանվորական կառավարություն, սոցիալիզմի շահերին ծառայող կառավարություն բանվոր դասակարգը կարող է ստեղծել հեղափոխության ղեքով միայն: Կապիտալիզմի

հետ միասին փոխել եւ մեր առաջ իր քաղաքայման պրոցեսսն եւ ապրում նաեւ բուրժուազիայի գոյութեան քաղաքական գենքը—պարլամենտական դեմոկրատիան կամ, ավելի ճիշտն ասած՝ բուրժուազիայի պարլամենտական դիկտատուրան, վորը կարող եւ փոխարինվել պրոլետարական դիկտատուրայով միայն:

Միքանի տարի առաջ Լյուդ Զորշը հայտարարում եր, վոր պարլամենտական կարգերը կարոտ են կարկատանի: Այժմ նրան ձախակցում եւ Շտրեզմանը, գերմանական ժողովրդական կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտեյի նիստերից մեկում պաշտպանելով այն միտքը, վոր դեմոկրատիայի փրկութեան միակ միջոցը հենց այդ նույն դեմոկրատիայի սահմանափակումն եւ Համաշխարհային բուրժուազիայի այդ ականավոր ներկայացուցիչների ծրագրերը տասնյակ մեծ ու փոքր լերկրներում հաջողութեամբ կիրառում են Պիստոլետիները, վերջնականապես անդորութեան մատնելով եւ վարկաբեկելով պարլամենտները: Կոմմունիզմի գործին դրանով նրանք ամենամեծ ծառայութեան են մատուցում, ժողովրդական մասսաներին գործնական դասեր տալով այն մասին, վոր պարլամենտական կարգերի դարն իրոք անցել եւ Սակաչն պարզ եւ, վոր հրաժարվել իր դիրքերից բուրժուազիան չի կարող, պրոլետարական հեղափոխութեանը ցույց չտալով «յերկարատե, համառ, կոտորի դիմադրութեան» եւ «չփորձելով իր առավելութեանները վերջին հուսահատական կռիւմ, մի շարք կռիւներում» (Լենին):

Ամենամեծ, ամենաոգտավետ գործը, վոր կկատարի բանվորական կառավարութեանը, կլինի իր

սեփական սնանկացումը, իր սեփական կուսակցութեան վարկաբեկումը: Բանվորական կուսակցութեան ձախացումը կատարելապես անհնարին եւ: Նրա համաձայնողական իդեոլոգիան տասնյակ տարիների պատմութեան ունի: Նրա հիմնական սկզբունքն եւ դասակարգային շահերի ներդաշնակութեանը, չափավորութեանը քաղաքականութեան մեջ եւ, հետևապես, ռեֆորմիզմը: Իր այս սկզբունքներին նա միշտ ել այնքան հարադատ եւ չեղել, բուրժուազիայի հետ հաստատած բարեկամութեանն այնքան խոր արմատներ եւ թողել, վոր վոչվոր չի կարող նրա հետ հեղափոխական քաղաքականութեան հույսեր կապել: Իսկ 1924 թվականին նրա կառավարութեանն իր պրակտիկայով մի ավելորդ անգամ ապացուցեց, վոր բանվորական կոչվող այդ կուսակցութեանն իրոք բուրժուական կուսակցութեան եւ կառավարութեան գլուխ անցնելով, կապիտալիզմի հիմունքները նա թողեց անստատն եւ սահմանափակվեց միքանի մանր մաքսային ռեֆորմներով, վորոնք ընդունելի չեն ամեն մի աշակղովմյան կառավարութեան համար: Բանվոր դասակարգի դրութեան բարելավման վորեւ հույսեր անկարգի դրութեան հետ կապել չենք կարող, այժմ ել նրա գոյութեան հետ կապել չենք կարող, այժմ ել նրա պրակտիկան 1924 թ., վորովհետեւ թեւեւ եւ նրա պրակտիկան 1924 թ., վորովհետեւ բուրժուազիայի քաղաքականութեան շրջանակներից դուրս չեկող վորեւ պահանջի պաշտպանութեանից նա ինքն ել հրապարակորեն հրաժարվում եւ, եւ վորովհետեւ հետևողական պրոլետարական քաղաքակառավարութեան վարելը բուրժուազիան նրան չերբեմն թույլ նութեան վարելը բուրժուազիան նրան չերբեմն թույլ չի տալ, համոզված լինելով, վոր բանվորական կու-

սակցութիւնը չի համարձակվիլ իր դեմ գենք քար-
ձրացնել և դասակարգային կռիւի բոլոր միջոցներով
պաշտպանել պրոլետարիատի շահերը:

Իդուր չե, վոր բանվորական կուսակցութեան
կազմակերպման շրջանում նրա ղեկավարների մի
մասն առաջարկում եր կուսակցութեանն անվանել
վոչ թե բանվորական, այլ լիբերալ:

XIII

Բայց չեթե բանվորական կուսակցութեան ձա-
խացումն անհնարին ե, բանվորական լայն մասսանե-
րի ձախացումը կասկածից դուրս ե: Մի ամբողջ դար
շարունակ Անգլիայի բանվորութեանն իր շահերի
պաշտպանութեանը հանձնելիս ե չեղել մերթ լիբե-
րալներին, մերթ պահպանողականներին: Հետպատե-
րազման շրջանի դործագուլները, մանավանդ 1926 թ.
մալիսյան ընդհանուր դործագուլը, նույն շրջանի
պարլամենտական ընտրութեանները, ձախ ֆրակ-
ցիայի կազմակերպումը արեգ-յունիոնների շարքե-
րում և տասնյակ այլ նշաններ այդ ձախացման ան-
հերքելի ապացույցներ են: Անգլիայի բանվորու-
թեանն աշխարհի ամենահին բանվորութեանն ե վոչ
միայն իր շահագործման վողրերգական պատմութեան-
նով, վոչ միայն իր դասակարգային կռիւի փառավոր
անցյալով և իր արեգ-յունիոններով, այլ և իր գե-
րութեամբ բուրժուազիային, իր համաձայնողական
քաղաքականութեամբ և հաճախ նույնիսկ իր պահպա-
նողական քաղաքականութեամբ: Նրա համար ստեղծ-
ված քաղաքական այդ ծանր վիճակը հետեանք ե այն
դրութեան, վոր 18-րդ դարի կեսից սկսած՝ Անգլիան

դառնում ե աշխարհի ամենազորեղ գաղութային պե-
տութեանը, և անգլիական բուրժուազիան, վորպեսզի
կարողանա պրոլետարիատին հնազանդութեան մեջ
պահել, գաղութներում կատարած թալանի մի չնչին
տոկոսով կաշառում ե նրա վերին խավիրը ե այդ
խավիրի՝ բանվորական արխտոկրատիայի միջոցով
ամբողջ պրոլետարիատին քաղաքականապես իրեն ե
յենթարկում:

Անգլիական պրոլետարիատին բուրժուազիայից
աղատագրելու հիմնական նախադրյալը ե նրա ազա-
տագրումը ռեֆորմիստների լծից, իսկ այդ ազատա-
գրման ամենաարմատական միջոցն անգլիական գա-
ղութների և կիսագաղութների հեղափոխական ան-
ջատումն ե: Անգլիական բուրժուազիան շատ լավ գի-
տակցում ե, վոր գաղութներն իրեն անհրաժեշտ են
վոչ միայն հավելյալ արժեք կուտակելու, այլ և պրո-
լետարիատին քաղաքականապես իր ձեռքում պահե-
լու համար: Անգլիական իմպերիալիզմի ամենաակա-
նավոր ներկայացուցիչներից մեկը, Սեսիլ Ռոդսը,
դեռ 1895 թ. աչն տեսակետն եր պաշտպանում, վոր
քաղաքացիական կռիւից խուսափելու միակ միջոցը
հետեղական իմպերիալիստական քաղաքականու-
թեանն ե:

Պարլամենտական պայքարի և ռեֆորմների մի-
ջոցով անգլիական պրոլետարիատն ստեղծված ծանր
դրութեանից դուրս գալ չի կարող, վորովհետեւ գոր-
ծադրութեան վերացումը և գաղութային խնդրի լու-
ծումը բուրժուազիայի տիրապետութեան, այսինքն
կապիտալիստական վողջ ձեռքի վերացում են պա-
հանջում: Բուրժուազիայի միակ ժառանգը պրոլետա-

ըրիտուն ե, բայց այստեղից բոլորովին չի հետևում, վոր պրոլետարիատը նույնպես ե ժառանգելու բուրժուազիային, ինչպես կապիտալիստ վորդին ժառանգում ե իր հորը՝ վերջինի մահից հետո և համաձայն նրա թողած կտակի: Առանց հեղափոխական դասակարգային պայքարի, առանց բուրժուազիայի սեփականազրկման և առանց իր սեփական պետական իշխանության պրոլետարիատը միշտ ել անզոր կլինի սոցիալիզմի ուղիով վորևե խոշոր քայլ անելու:

Բանվորական կառավարությունն իր ընտրական մանիֆեստում խոստանում ե կանգուն պահել կապիտալիզմի շինքը և անգլիական կայսրությունն, այսինքն դեմ ե արտահայտվում թե սոցիալիզմին և թե գաղութների ինքնորոշման իրավունքին: Միակ կուսակցությունը, վորն ընդունակ ե կովելու թե ընդդեմ անգլիական բուրժուազիայի և թե ընդդեմ նրան սարկացած բանվորական կուսակցության, Անգլիայի կոմմունիստական կուսակցությունն ե, վորի ընտրական ծրագրի հիմնական կետը **հեղափոխական բանվորական կառավարություն ստեղծելու պահանջն** եր, մի կառավարություն, վորը կարող ե ստեղծվել հեղափոխության միջոցով միայն և վորը կոչված ե հեղափոխական սոցիալիստական շինարարությամբ զբաղվելու:

Բուրժուազիայի քաղաքականությունը շարունակելու համար չե, վոր կոմկուսը հեղափոխական բանվորական կառավարության պահանջ ե առաջադրում: Վերջինը պետք ե սոցիալիզմի գործիք լինի և, հետևապես, իր գոյության առաջին մոմենտից սկսած պետք ե վոչ միայն ջախջախի բուրժուազիայի պե-

տական ապպարատը, այլ և վերացնի բուրժուազիայի յիրապետության տնտեսական նախադրյալները: Ահանջու կոմկուսը պահանջում ե հողի, հանքերի, խոշոր արդյունաբերության, բանկային գործի և չերկաթուղիների ազգայնացում, միաժամանակ պաշտպանելով գաղութների ինքնորոշման, այսինքն նրանց կատարյալ անջատման իրավունքը: Բրիտանական կայսրությունն, ասված ե մանիֆեստում, «ժողովուրդների մամաշխարհային բանտ ե»: Այդ բանտի կործանման պահանջը կոմկուսի ընտրական ծրագրի ամենահիմնական նշանաբաններից մեկն եր:

Անգլիայում սոցիալիստական բանվորական հանրապետություն հաստատելուց հետո կոմկուսը պահանջելու չե, վոր այդ նոր սոցիալիստական հանրապետությունը միանա Խ. Ս. Հ. Միությանը ֆեդերատիվ հիմունքներով: Գաղութները կատարելապես ազատագրվում են և կարող են նույն ֆեդերատիվ հիմունքներով միանալ Անգլիային, յեթե նրանց դեմոկրատական կամ սոցիալիստական կառավարություններն այդ միացումը կգտնեն նպատակահարմար և անհրաժեշտ:

Ընտրական ծրագրի մյուս պահանջներից նշենք բանվորական միլիցիա կազմակերպելու և արդյունաբերության մեջ անմիջապես 7-ժամյա բանվորական որվա անցնելու պահանջները: Բանվորական որվա առողջությունն աստիճանաբար կրճատվելու յի մինչև 6 ժամ:

Իրենց արդյունաբերությունը ճգնաժամային վիճակից փրկելու համար Անգլիայի կապիտալիստները պահանջում են ծրագրով ոացիոնալացում են կատարում, և բան-

վորական կուսակցութիւնը խոստանում է առաջվա նման աջակցել այդ ռացիոնալացմանը: Սակայն, հայտարարում է կոմկուսը, այդ ռացիոնալացումը կատարվում է ի հաշիվ բանվորների. նրա հետեանքով յերկարացվում է բանվորական որվա տնտեսութիւնը, աճում է գործազուրկների թիվը, նվազում է աշխատավարձը, և, բացի այս ամենից՝ արհեստակցական միութիւնները զրկվում են դասակարգային հողի վրա կռիվում հնարավորութիւնից: Կապիտալիստական ռացիոնալացման հաջողութիւնը յենթադրում է, վոր արհեստակցական միութիւնները վոչ թէ բուրժուազիայի դեմ կռիվում, այլ պաշտպանում են նրա հարձակողական քաղաքականութիւնը: Բանվոր դասակարգի շահերի այս աշկարա դավաճանութիւնը կոմկուսը հակադրում է պրոլետարական հեղափոխութեան և արդյունաբերութեան սոցիալիստական ռացիոնալացման պահանջները:

Գործազրկութիւնը մեղմացնելու և բանվորների աշխատավարձը բարձրացնելու համար բուրժուազիայի հետ միասին բանվորական կուսակցութիւնն եւ կողմնակից է կախութեան պահպանման, այսինքն՝ Հնդկաստանի, Յեզիպոսի և տասնյակ այլ յերկրներէ ստրկացման գնով ծրագրվում է բանվորական մասսաներին մի անգամ եւ խարել և նրանց վոչինչ չտալ: Այս ծրագրին կոմկուսը հակադրում է բոլոր ժողովուրդների անջատման ու ազատ ինքնորոշման իրավունքի պահանջը: Առանց գաղութների բուրժուական Անգլիան անմիջապէս կկործանվի: Սոցիալիստական Անգլիան յեղբայրական կապեր կհաստատի Խորհրդային Միութեան հետ և դրանով կապահովի իր ար-

դյունաբերութեան վերելքը: Միաժամանակ սոցիալիստական Անգլիան Ֆեդերատիվ և այլ տեսակի բարեկամական հարաբերութիւնների մեջ կմտնի ազատագրված գաղութների հետ, վորոնց մեծամասնութիւնը—պետք է չենթադրել—այդ կապն իր համար անհրաժեշտ կհամարի, վորպեսզի կուլ չգնա ուրիշ բուրժուական պետութիւնների և սոցիալիստական Անգլիայի ռզնութեամբ բարձրացնի իր տնտեսութիւնը և իր կուլտուրան:

Այս յերկու հիմնական կետերում բանվորական կառավարութիւնն ամբողջապէս պաշտպանում է բուրժուազիայի քաղաքականութիւնը և, հետեապէս, բանվորական մասսաներին խաբում, նրանց ուժերը կրկին կապիտալիզմի ամբացման գործին է ծառայեցնում, բանվորներին հարյուր միլիոնավոր մարդկանց ստրկացման գործիք է դարձնում: Այս ամենը նկատի առնելով, կոմկուսը հայտարարում է, վոր վերջին պարլամենտական ընտրութիւններէ ժամանակ բանվորական կուսակցութիւնը պատմական մի ամենամեծ սրիկայութիւն (жультничество) կատարեց, և վոր բուրժուազիայի ու բանվորական կուսակցութեան լծից ազատագրվելու միակ միջոցը հետևողական դասակարգային կռիվն է, հեղափոխական բանվորական կառավարութեան հաստատումն է:

Դասակարգը դասակարգի դեմ—հեղափոխական կռիվ—արտագրութեան բոլոր հիմնական միջոցների ազգայնացում—պրոլետարիատի սոցիալիստական դիկտատուրա—գաղութների ազատագրում—Ֆեդերատիվ միացում Խորհրդային Միութեան հետ—սոցիալիզմի հաղթանակ ամբողջ աշխարհում՝ ահա այն հեղափո-

4084

խական-սոցիալիստական ծրագիրը, վոր կոմկուսը հա-
կադրում է բուրժուազիայի և բանվորական կուսա-
կցության իմպերիալիստական ծրագրերին:

Իր հեղափոխության միջոցով անգլիական պրո-
լետարիատը կփոխարինի բուրժուական դիկտատու-
րան իր սեփական դասակարգային դիկտատուրայով,
բուրժուական դեմոկրատիան—պրոլետարական դեմո-
կրատիայով, վորը բերում է իր հետ «դեմոկրատիայի
աշխարհում չտեսնված զարգացում և ընդլայնում
հենց բնակչության վիթխարի մեծամասնության հա-
մար, շահագործվողների և աշխատավորների համար»,
ինչպես գրում է Լենինը Կառուցելու դեմ ուղղած իր
հայտնի գործում (16—460): Պրոլետարական դեմո-
կրատիայի հաստատումն այն միակ միջոցն է, վորով
վերջ կդրվի կապիտալի շահագործման ու ճնշման ու-
ժիմին Անգլիայում, և վորը հարջուր միլիոնավոր գա-
ղութային ժողովուրդներին կազատագրի անգլիական
բուրժուազիայի լծից: Բոլոր չերկրներն կոմմունիս-
տական կուսակցությունները և ամբողջ աշխարհի
պրոլետարիատը կաջակցեն Անգլիայի կոմկուսի առաջ
կանգնած պատմական այս մեծ գործի հաջողությանը,
մի գործ, վորի իրականացումով համաշխարհային
պրոլետարական հեղափոխության ճանապարհից վե-
րանում է այժմ նրա ծավալմանը խանգարող խոշո-
րագույն արգելքը:

<< Ազգային գրադարան

NL0411021

